

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу**

Турецька Катерина Андріївна

Аудиторський ризик та суттєвість в аудиті

Освітньо-професійна програма – Контроль і ревізія

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «бакалавр»

Виконала студентка
групи ОАБ-41/1
Турецька К.А.

Науковий керівник:
к.е.н., доцент
Романів С.Р.

Тернопіль – 2019

РОЗДІЛ 1

МІСЦЕ РИЗИКІВ В АУДИТІ

1.1. Аудиторський ризик : його економічний зміст та класифікація

Система управління не може здійснити фінансово-господарську діяльність без такого елемента як контроль. Для належної організації контролю важливі такі складові як інформаційна система обліку, аналізу, нагляду за технологічною схемою з боку менеджменту. Інформацію для контролю фінансово-господарської діяльності підприємства можна поділити на дві групи: стандартну, яка регламентується стандартами фінансового обліку і нестандартну, яку готують спеціалізовані служби управлінського і стратегічного обліку на вимогу менеджерів. Оскільки стандартна інформація регламентована стандартами фінансового обліку, то звітні форми, які складають на підставі цього виду обліку, носять назву фінансової звітності.

На кожному підприємстві доцільно впроваджувати систему внутрішнього контролю, яка призначена для виконання поставлених перед нею завдань. Відповідно до МСА внутрішній контроль – процес розроблений, запроваджений і підтримуваний тими, кого наділено найважливішими повноваженнями, управлінським персоналом, а також іншими працівниками, для забезпечення обґрунтованої впевненості в досягненні цілей суб'єкта господарювання стосовно достовірності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також дотриманні застосованих законів і нормативних актів [26] .

Систему внутрішнього контролю можна визначити як політику підприємства, спрямовану на попередження, виявлення і виправлення суттєвих помилок та відхилень від норм, які можуть з'явитися у фінансових звітах. При цьому основоположні концепції аудиту передбачають, що саме адміністрація, а не аудитор повинна встановити належну систему контролю і забезпечити її функціонування. Це відповідає загальному концептуальному

підходу, згідно з яким адміністрація, а не аудитор несе відповідальність за підготовку фінансової звітності відповідно до прийнятих принципів обліку. У зв'язку з тим адміністрація підприємства повинна розробити таку систему внутрішнього контролю, яка б могла забезпечити достатню упевненість у тому, що фінансова звітність представлена об'єктивно.

В умовах глобалізації ринку аудиторських послуг особливо важливою проблемою для аудиторських фірм та аудиторів України є вирішення питання підвищення ефективності їх діяльності. Слід зазначити, що у міжнародній практиці аудіювання аудиторські фірми займають досить вигідну позицію, оскільки приносять користь органам державного регулювання і контролю, фінансово-кредитним установам та ін. В Україні ситуація на ринку аудиторських послуг досить складна, тому за останні роки існує ряд суттєвих проблем професійного аудиту, які потребують негайного вирішення [37, С.971].

Нині перед сучасним менеджментом особливо гостро стоїть проблема забезпечення виживання підприємства в умовах нестабільності зовнішнього середовища та своєчасне виявлення негативних тенденцій, які можуть свідчити про настання кризового становища [38, С.1025] .

Аудиторська діяльність - це підприємницька діяльність, якій притаманний підприємницький та аудиторський ризик. Підприємницький ризик - це ризик, який полягає у можливості подальших збитків як від небажання замовника оплатити послуги, так і внаслідок судових чи інших витрат, пов'язаних із претензіями до якості виконаних робіт. Аудиторський ризик (ризик аудиту) - це ризик того, що аудитор може висловити неадекватну думку у тих випадках, коли в документах бухгалтерської звітності існують суттєві перекручення, інакше кажучи, за невірно підготовленою звітністю буде представлено аудиторський висновок без зауважень.

Після проведення оцінки системи внутрішнього контролю аудитор робить висновок (формує судження) щодо надійності системи обліку та

внутрішнього контролю і на цій основі планує здійснення аудиторських процедур.

Під ризиком взагалі слід розуміти можливу небезпеку втрат, зумовлених специфікою тих чи інших явищ природи і видів діяльності людського суспільства. Ризик як економічна категорія являє собою подію, яка може статися або не відбутися. У разі здійснення такої події можливі три економічні результати: негативний (програв, втрати), нульовий та позитивний (виграш, прибуток).

При проведенні аудиту завжди існує ймовірність, що окремі неточності в обліку та звітності можуть бути невиявлені, і аудитор надасть позитивний звіт при і суттєвій недостовірності інформації. Наслідком цього можуть бути об'єктивні (вибірковість аудиту) і суб'єктивні (рівень кваліфікації та компетентності аудитора та ін.) причини. В цьому випадку ведуть мову про проблему оцінки аудиторського ризику від розв'язання якої, в значній мірі, залежить якість наданих аудиторських послуг [2, С.115].

В загальному визначенні ризик є кількісною мірою небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий обсяг втрат від них. Ризики означають ймовірність втрати цінностей (об'єктів прав власності, фінансових, матеріальних, інформаційних, товарних ресурсів підприємства) в результаті діяльності, якщо її обставини та умови здійснення будуть змінюватися у напрямі, який відрізняється від передбаченого планами і розрахунками.

Відповідно до положень міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості аудиторський ризик (Audit risk) полягає в тому, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансова звітність суттєво викривлена. Аудиторський ризик є функцією ризиків суттєвого викривлення та ризику невиявлення.

Визначення аудиторського ризику, подане у міжнародних стандартах стосується ризику аудиторської перевірки. Аудитори, як правило, прагнуть зменшити цей ризик до допустимого для них рівня [2, С.115].

Далі представимо перелік МСА, які стосуються поняття аудиторського ризику і суттєвості:

- МСА 300 «Планування аудиту фінансової звітності»;
- МСА 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища»;
- МСА 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту»;
- МСА 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики»;
- МСА 402 «Аудиторські міркування стосовно суб'єктів господарювання, які звертаються до організацій, що надають послуги»;
- МСА 450 «Оцінка викривлень, ідентифікованих під час аудиту».

Аудиторський ризик – це небезпека того, що аудитор зробить неправильний висновок щодо фінансової звітності після виконання ним аудиторських процедур, тобто за неправильно складеною фінансовою звітністю буде представлений аудиторський висновок без застережень, і навпаки. Аудитор має поставити перед собою завдання, які полягають у визначенні і використанні процедур аудиторської перевірки, які дають змогу звести до мінімуму ризик аудиторської перевірки.

В подальшому представимо класифікацію ризиків.

Ризик поділяється на динамічний і статистичний.

Під динамічним ризиком слід розуміти ризик непередбачуваних змін вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень чи непередбачуваних обставин. Такі зміни можуть призвести як до збитків, так і сприяти одержанню додаткових доходів.

Під статистичним ризиком розуміють ризик втрат реальних активів внаслідок нанесення збитків власності, а також втрат доходу через недієздатність організації. Цей ризик може призвести лише до збитків.

Виходячи з того, що незалежний аудит є невід'ємною частиною фінансових інститутів ринкової економіки, тому аудиторський ризик доцільно розглядати як складову частину системи фінансово-економічних

ризиків. Слід зауважити, що загальний аудиторський ризик формується під впливом тих самих чинників, що й інші загальноекономічні ризики.

Ризик проведення аудиторської перевірки являє собою ризик аудитора, пов'язаний з підготуванням неправильного висновку за фінансовими документами.

Рис.1.1. Фактори потенційних ризиків на рівні фінансової звітності

Аудиторський ризик поділяють на ризик бізнесу аудитора та ризик аудиторської перевірки (професійні ризики).

Структурну деталізацію кожної групи ризиків та характеристику окремих їх видів наведено в додатку А.

Метою аудиторів є ідентифікування та оцінка ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилки у фінансовому звіті й тверджень через розуміння підприємства і його середовища, включаючи його внутрішній контроль, та у такий спосіб забезпечивши основу для розробки і впровадження дій у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення.

Аудиторський ризик можна розглядати за такими напрямками:

- контроль з боку аудитора;
- час виникнення ризику;
- ступінь ризикованості;
- ставлення до підприємства, що перевіряється;
- ставлення до аудиторського підприємства.

Стосовно підприємства, що перевіряється, ризик може бути внутрішнім, тобто таким, що виникає на підприємстві, та зовнішнім.

До внутрішнього належить ризик контролю та властивий ризик, до зовнішнього - ризик невиявлення викривлень.

При цьому прикладами факторів потенційних ризиків на рівні фінансової звітності є такі (рис.1.1).

Українські фахівці розглядають загальний аудиторський ризик як сукупність властивого ризику, ризику контролю і ризику невиявлення викривлень, характеристика яких буде представлена нами далі.

1.2. Характеристика властивого ризику, ризику системи внутрішнього контролю і ризику невиявлення помилок

Аудиторський ризик складається з трьох компонентів:

1. властивий ризик;
2. ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування внутрішнього контролю;
3. ризик невиявлення помилок та перекручень.

Властивий ризик – це всі ризики, пов'язані з підприємницькою діяльністю, які перебувають під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, здебільшого прямо не пов'язані з контрагентом підприємця (інфляція, конкуренція, спад виробництва, розрив ділових зв'язків, зміни ринку збуту, безробіття тощо), а також загальною організацією і структурою підприємства, господарсько-управлінською та фахово-штатною політикою, кваліфікацією кадрів.

Властивий ризик - це здатність залишку на певному бухгалтерському рахунку або у певній категорії операцій до суттєвих перекручень, або здатність до перекручень по цих показниках у комплексі з перекрученнями по інших рахунках чи операціях, з припущенням, що до них не застосовувалися заходи внутрішнього контролю підприємства. Під час розробки загального плану перевірки аудитор оцінює властивий ризик на рівні фінансової звітності. Тобто аудитор порівнює попередню оцінку розміру властивого ризику з найсуттєвішими залишками по бухгалтерських рахунках і певних категоріях операцій. У разі неналежного виконання співробітниками підприємства цього аналізу або повного його ігнорування аудитор повинен зазначити у загальному плані перевірки високий розмір властивого ризику.

Чинники підвищення внутрішнього ризику на рівні фінансової звітності є такі (рис.1.2).

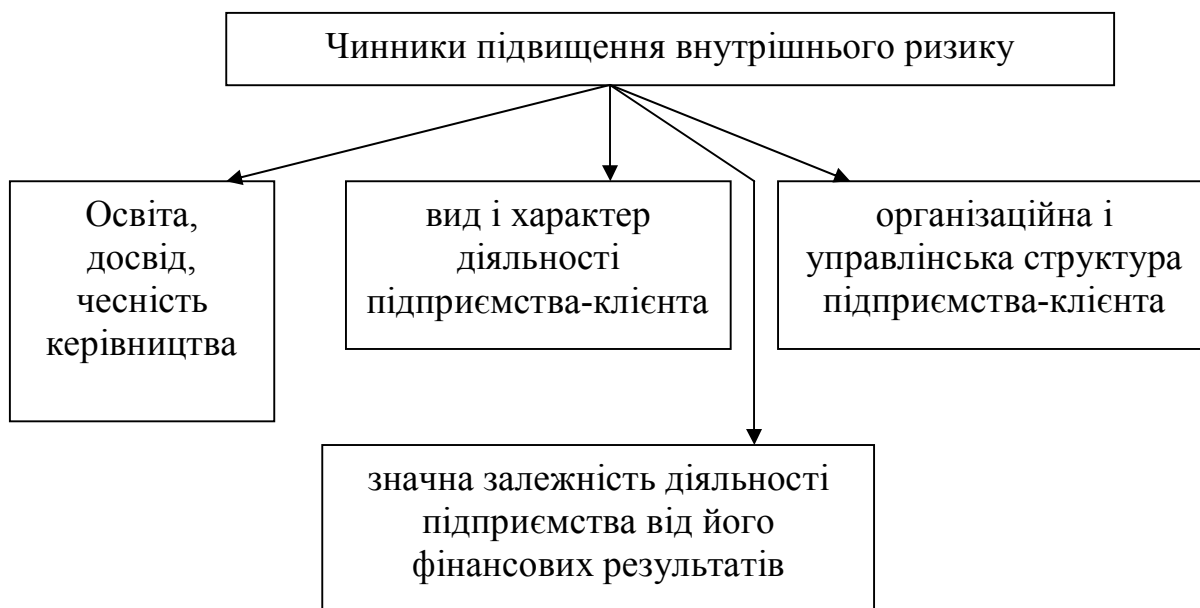

Рис.1.2 Чинники підвищення внутрішнього ризику

Ризик, пов'язаний з діями адміністрації підприємства, аудитор оцінює згідно зі своїм уявленням про чесність керівництва. Питання про чесність керівництва клієнта – одне з самих основних у визначенні ризику аудиторської перевірки, оскільки нечесне керівництво, як правило, складає і неправильну звітність. Крім професійного ризику, розрізняють ще й репутаційний ризик. Під репутаційним ризиком слід розуміти небезпеку того, що ім'я аудитора може виявитись пов'язаним із несприятливою репутацією клієнта, чия фінансова звітність була перевірена.

Ознаками для сумніву щодо чесності адміністрації можуть бути: зміни в керівництві, зміна аудиторії, консультантів, адвокатів, зміна банку, часті зміни постачальників, клієнтів, партнерів з бізнесу та ін. Причини кожного такого явища мають розглядатись аудитором.

Ділові зв'язки підприємства можуть збільшувати ризик аудиту. Так, якщо основними контрагентами підприємства виступають пов'язані з ним підприємства, то аудитор може припустити наявність систематичних помилок у відображенні операцій між цими поєднаними підприємствами. Ризик аудитора збільшується і в тому випадку, коли підприємство веде

суттєві бартерні операції, які можуть мати незрозумілий характер і важко підлягають перевірці. Організаційна і управлінська структура підприємства здатна породжувати значні ризики аудиту, впливаючи на якість звітності і завдання її складання.

Велика кількість контрольованих і дочірніх підприємств збільшує ризик щодо неправильного відображення операцій між пов'язаними підприємствами і робить безглуздою перевірку їх дебіторської і кредиторської заборгованості шляхом розсилання листів-підтверджень.

Нечіткість організаційної структури, відсутність належного розподілу обов'язків і домінуючий вплив однієї особи на процес прийняття рішень свідчать про слабкий внутрішній контроль, а отже, збільшують ймовірність наявності у звітності як випадкових, такі навмисних помилок.

На рівні показників фінансових звітів і категорій операцій рівень властивого ризику визначають наступні фактори (чинники) :

1. показники фінансових звітів, на які можуть вплинути перекручення, наприклад, рахунки, що були раніше скориговані, або ті залишки по рахунках, отримання результату по яких пов'язане з використанням точних облікових оцінок: складність основних операцій та інших операцій, які вимагають залучення сторонніх фахівців (експертів);
2. тенденції до збиткової діяльності або незаконного присвоєння активів;
3. момент завершення неординарних і складних операцій;
4. операції, які не можуть бути здійснені за звичайних обставин.

До внутрішнього ризику аудиторської перевірки належать ризик неефективності системи обліку клієнта. Але на практиці буває важко відокремити контрольні процедури системи бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю. Це посилюється ще й тим, що в сучасних умовах більшість підприємств України не мають інструктивно описаної системи контролю чи не документують його результати.

На рис.1.3 представлені операції з підвищеним ризиком.

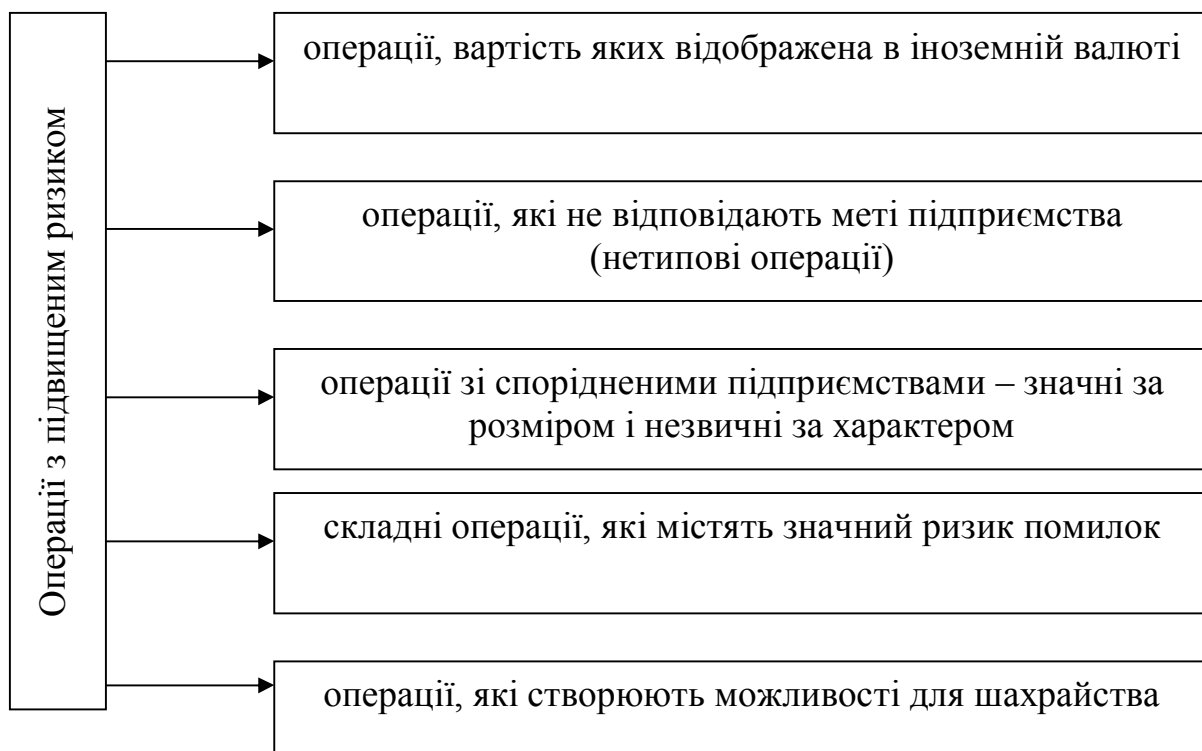

Рис.1.3 Операції з підвищеним ризиком

Складними з точки зору ризику вважаються операції, які вимагають неочевидних записів, що важко простежуються. До них належать: бартер; лізинг; договори про спільну діяльність та ін. Правила обліку зазначених операцій недостатньо регламентовані і часто змінюються. Значна вартість чи підвищена ліквідність активів також потребують аналізу з метою визначення належного контролю за цими цінностями, щоб припустити відсутність потенційних помилок в їх оцінці.

Під ризиком невідповідності внутрішнього контролю розуміють ймовірність того, що недостовірна інформація, котра може існувати за класом операцій або класом укладених угод і могла бути суттєвою окремо або в сукупності з недостовірною інформацією за іншими рахунками або класами операцій, не буде попереджена або своєчасно виявлена системою внутрішнього контролю підприємства. Завжди існує ризик певної невідповідності внутрішнього контролю у зв'язку зі звичайною обмеженістю функціонування кожної системи внутрішнього контролю.

Розуміння системи внутрішнього контролю й обліку разом з оцінкою внутрішнього (притаманного) ризику, інші міркування дають змогу аудитору встановити види суттєвої недостовірної інформації, що могла існувати у фінансовій звітності, проаналізувати фактори, котрі впливають на ризик можливості припущення суттєвих перекручень; підготувати відповідні незалежні процедури перевірки.

Аудитор не бере до уваги ті рішення і процедури в межах систем обліку і внутрішнього контролю, що не належать до фінансової інформації. Наприклад, рішення і процедури, що стосуються ефективності певних управлінських процесів прийняття рішень (визначення цін продажу на товари або витрат на дослідження і розвиток), котрі хоч і є важливими для підприємства, але не належать до процесу аудиторської перевірки. Отримавши роз'яснення щодо систем обліку і внутрішнього контролю з метою планування аудиту, аудитор повинен здобути необхідний рівень знань про системи обліку й управлінського контролю.

Аудитор має отримати вичерпні роз'яснення від персоналу підприємства про середовище контролю, щоб оцінити ставлення керівництва до порядку внутрішнього контролю і усвідомлення ним його значення для підприємства. Аудитор мусить знати систему обліку клієнта, що дасть йому змогу зрозуміти основні види операцій підприємства, закономірність виникнення таких операцій; бухгалтерські проводки, первинні документи і специфічні рахунки, на підставі яких складається фінансова звітність; порядок ведення обліку і підготовки фінансових звітів, у тому числі електронно-обчислювальну обробку облікових даних.

Аудитору слід отримати вичерпні пояснення стосовно порядку процедур контролю, щоб правильно спланувати аудиторську перевірку, отримати необхідні знання процедур контролю. Наприклад, під час отримання пояснень про систему обліку грошових коштів аудитор отримує уявлення про стан справ на рахунках у банку клієнта. Після отримання пояснень про систему внутрішнього контролю й обліку аудитор повинен

зробити попереднє оцінювання ризику внутрішнього контролю за конкретними позиціями фінансової звітності.

Ризик невиявлення безпосередньо пов'язаний із проведенням незалежних процедур перевірки. Зроблені аудитором оцінки невідповідності внутрішнього контролю й оцінка внутрішнього ризику впливають на характер, строки й обсяг аудиторських процедур, що використовуються аудитором з метою зменшення ймовірності невиявлення помилок і перекручень і доводять ризик аудиту до сприятливого рівня. Певний ризик невиявлення помилок існує завжди, навіть коли аудитор перевірить 100 % залишків за рахунками або всі види операцій, бо більша частина аудиторських доказів має скоріше запевнюючий, ніж підсумковий характер.

У додатку Б нами узагальнені характеристики складових аудиторського ризику.

1.3. Методика розрахунку величини аудиторського ризику в Україні і за кордоном

З метою зменшення аудиторського ризику до сприятливого рівня аудитор враховує зроблені ним оцінки властивого ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю при визначенні характеру, строків і обсягів незалежних процедур перевірки. Залежно від цього аудитор планує: тести, спрямовані на перевірку споріднених сторін підприємства; строки проведення незалежних процедур; обсяг незалежних процедур.

Існує зв'язок між ризиком невиявлення помилок та комбінованим властивим ризиком і ризиком невідповідності внутрішнього контролю. Наприклад, якщо властивий ризик і ризик невідповідності внутрішнього контролю мають значний рівень, то рівень ризику виявлення помилок може бути низьким.

Є ще ризик бізнесу – вплив обставин ділової активності клієнта на погіршення фінансового стану клієнта, що не залежить від аудитора, і, водночас, аудитор підтвердив, що фінансовий стан задовільний і надійний. На рівень ризику аудиторської діяльності мають вплив помилки, що виникли з причини вибіркового обстеження великого обсягу обліку чи звітності й обмеженого часу на його здійснення.

Рис.1.4. Види запитів аудитора

Аудитор повинен виконати процедури оцінки ризиків для отримання основи ідентифікації й оцінки ризиків суттєвого викривлення фінансової звітності та тверджень. Однак процедури оцінки ризиків самі по собі не

надають достатніх та прийнятних аудиторських доказів, на яких ґрунтується думка аудитора Процедури оцінки ризиків мають включати :

а) подання запитів до управлінського персоналу та інших працівників суб'єкта господарювання, які, на думку аудитора, можуть мати інформацію, яка, ймовірно, може допомогти при ідентифікації ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайства або помилки.

б) аналітичні процедури, виконані як процедури оцінки ризиків, можуть ідентифікувати ті аспекти діяльності, про які аудитор не знав, і можуть допомогти при оцінці ризиків суттєвого викривлення для створення основи для розробки і впровадження дій у відповідь на такі оцінені ризики. Аналітичні процедури, виконані як процедури оцінки ризиків, можуть включати як фінансову, так і не фінансову інформацію, наприклад зв'язок між реалізацією та площею торгової точки або обсягами проданих товарів.

в) спостереження та перевірка можуть супроводжувати подання запитів до управлінського персоналу й інших осіб, які надають інформацію про підприємство та його середовище.

Види запитів представлені на рис.1.4.

Якщо аудитор установлює для себе менший рівень аудиторського ризику, то це означає, що він прагне до більшої впевненості у тому, що фінансова звітність не має істотних погрішностей. Нульовий ризик означає повну впевненість у цьому, а 100-відсотковий ризик – повну невпевненість. Повна гарантія (нульовий ризик) точності фінансової звітності економічно не доцільна, бо для цього аудитору необхідно не вибірково, а суцільним способом перевірити всю документацію, а також у разі потреби залучити до проведення аудиту технологів, маркетологів та інших фахівців. Такий аудит буде довготривалим, не оперативним, дорого коштуватиме для клієнта та не завжди сприятиме удосконаленню його діяльності [2, С.120-121].

Аудиторський ризик можна оптимізувати, якщо дослідити велику кількість аудиторських перевірок однорідних суб'єктів господарювання. Це

дасть змогу встановити зміст суттєвих помилок та їх вплив на матеріальні інтереси клієнта й аудитора (аудиторської фірми), а результати досліджень репрезентувати на визначення аудиторського ризику у наступному аудиті на однорідні суб'єкти підприємницької діяльності.

В практиці аудиту передбачено моделювання аудиторського ризику. Обчислюється аудиторський ризик за моделлю, що була запропонована Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів (AICPA), яка має такий вигляд:

$$AP = BP \times PK \times PH,$$

де AP – прийнятний аудиторський ризик;

BP – властивий ризик;

PK – ризик, пов'язаний з невідповідністю функціонування системи внутрішнього контролю;

PH – ризик невиявлення.

Викладена модель аудиторського ризику є основою планування аудиту, оскільки дає змогу зрозуміти скоріше якісний, ніж кількісний взаємозв'язок окремих складових аудиторського ризику й оцінити обсяг майбутньої роботи. Модель більш придатна для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику. Показники допустимих значень аудиторського ризику наведено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Показники допустимих значень рівня аудиторського ризику

Елементи аудиторського ризику	Допустимі значення	
	min	max
Власний ризик	0,5	1
Ризик контролю	0,5	1
Ризик невиявлення	визначається розрахунковим шляхом	

На практиці такі значення аудиторського ризику слід вважати граничними. Звідси випливає, що для дотримання цього принципу та складання більш ефективного плану необхідно визначити ризик невиявлення. Ризик невиявлення помилок розраховується на основі видозміненої факторної моделі аудиторського ризику:

$$PH = AP / BP \times PK.$$

Між ризиком невиявлення і необхідною кількістю аудиторських доказів існує обернено пропорційна залежність: зменшення ризику невиявлення помилок веде до необхідності збільшення обсягу даних для тестування.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що аудиторський ризик у цілому перебуває в прямо пропорційній залежності від ризику невиявлення і в обернено пропорційній від планованого додаткового отримання в процесі тестування аудиторських доказів. Скорочення аудиторського ризику веде до скорочення ризику невиявлення, але при цьому збільшується обсяг даних для тестування з метою одержання доказів. Розмір оцінки аудиторського ризику може не тільки виражатися у процентах, коефіцієнтах, абсолютному числовому значенні, а й визначатися аудитором якісними показниками такими як : «низький», «середній», «високий», які часто застосовуються в аудиторській практиці.

Пропонуємо внести деякі корективи у формулу розрахунку загальної величини аудиторського ризику для аудиторських фірм.

Для цього ми представимо ризик невиявлення помилок як добуток ризику аналітичних процедур і ризику тестування деталей :

$$AP = BP \times RBK \times PCO \times RAP \times PTD,$$

де AP - аудиторський ризик;

BP - властивий ризик;

RBK - ризик невідповідності системи внутрішнього контролю;

PCO - ризик неефективності організації системи бухгалтерського обліку;

RAP - ризик аналітичних процедур;

РТД - ризик тестування деталей.

Ризик аналітичних процедур - це ризик того, що аналітичні процедури не можуть виявити суттєвих помилок.

Ризик тестування деталей - ризик того, що в результаті проведених детальних тестів не буде виявлено суттєвих помилок (неправильний обсяг вибірки або неправильний підбір тестів).

З метою зменшення аудиторського ризику до прийняттого рівня аудитор враховує зроблені ним оцінки властивого ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю при визначенні характеру, строків і обсягів незалежних процедур перевірки. Залежно від цього аудитор планує наступне:

1. характер незалежних процедур перевірки, наприклад, тести, які більше спрямовані на перевірку споріднених сторін підприємства, або тести складових частин операцій як доповнення до проведених аналітичних процедур;
2. строки проведення незалежних процедур, наприклад, виконання їх наприкінці періоду більш бажане, аніж на початку;
3. обсяг незалежних процедур, наприклад, використання вибірки більшого обсягу, аніж було заплановано раніше.

Між ризиком невиявлення помилок та комбінованим властивим ризиком і ризиком невідповідності внутрішнього контролю є певний взаємозв'язок. Наприклад, якщо властивий ризик і ризик невідповідності внутрішнього контролю мають значний рівень, то необхідний рівень ризику невиявлення помилок має бути достатньо низьким, щоб забезпечити зменшення аудиторського ризику до прийняттого рівня. З іншого боку, якщо властивий ризик і ризик невідповідності внутрішнього контролю оцінюються як низькі, то аудитор може збільшити вже оцінений ризик невиявлення помилок та змінити масштаб аудиту, розмір вибірових перевірок, розмір суттєвості по операціях і таким чином зменшити аудиторський ризик до прийняттого рівня. Хоча тести внутрішнього контролю і незалежних

процедур перевірки мають різну мету, виконання одних процедур може сприяти досягненню мети, поставленої для інших процедур. Суттєві помилки, виявлені під час проведення незалежних процедур перевірки, можуть примусити аудитора змінити попередню оцінку ризику невідповідності внутрішнього контролю.

Незначні рівні властивого ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю не можуть підштовхнути аудитора скасувати виконання незалежних процедур перевірки.

Слід зазначити, що оцінка аудитором розміру складових аудиторського ризику може змінюватися протягом проведення аудиторської перевірки, тому що під час виконання незалежних процедур перевірки до відома аудитора може дійти інформація, яка значно відрізняється від тієї, на підставі якої аудитор зробив попередню оцінку властивого ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю. У такому випадку аудиторіві слід змінити заплановані незалежні процедури перевірки, виходячи з переглянутої оцінки властивого ризику і ризику невідповідності внутрішнього контролю.

У випадку, коли аудитор оцінив властивий ризик і ризик невідповідності системи внутрішнього контролю як значний, йому необхідно отримати докази, які підтверджують правильність прийнятого ним рішення, використовуючи для цього незалежні процедури перевірки. Ці заходи дають змогу зменшити ризик невиявлення і довести аудиторський ризик до прийняттого рівня. Якщо аудитор визнає, що ризик невиявлення стосовно тверджень фінансової звітності по залишках на рахунках або категорії операцій по певних рахунках не може бути зменшений до сприятливого рівня, йому необхідно скласти негативний висновок (звіт) або дати відмову від аудиторського висновку (звіту).

При цьому необхідно враховувати те, що аудиторський ризик не може бути рівним нулю, тоді як властивий ризик, ризик системи контролю та ризик невиявлення помилок також не можуть бути рівними нулю. Визначивши величину аудиторського ризику, аудитор не повинен

обмежуватись його констатацією, а має оптимізувати його величину до рівня, за якого аудитор може бути впевнений у тому, що суттєві моменти, здатні вплинути на прийняття рішень користувачем фінансової звітності, не залишились поза його увагою, а аудиторська перевірка вважається виконаною на високому професійному рівні. Допустимим рівнем аудиторського ризику (можливості похибки) в світовій практиці прийнято вважати ризик на рівні від 1 до 5 % від підсумку балансу, залишків на рахунках бухгалтерського обліку, фінансових результатів тощо.

Але слід зазначити, що така модель аудиторського ризику не визначає пріоритетів у складових елементах аудиторського ризику. Відхилення величини кожного з елементів визначення аудиторського ризику має різний вплив на коригування плану та програми аудиту.

На практиці значна частина аудиторів та аудиторських фірм не використовують наведену вище математичну модель, а визначають ризик на рівні «високого», «середнього» та «низького». Тобто дається суб'єктивна оцінка значимості складових елементів аудиторського ризику та визначається її вплив на аудиторську перевірку.

РОЗДІЛ 2

ПОНЯТТЯ СУТТЄВОСТІ В АУДИТІ ТА ЇЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК З АУДИТОРСЬКИМ РИЗИКОМ

2.1. Шахрайство та помилка в аудиті : причини їх виникнення і класифікація

Аудит фінансової звітності - аудиторська послуга з перевірки даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності та/або консолідованої фінансової звітності юридичної особи або представництва іноземного суб'єкта господарювання, або іншого суб'єкта, який подає фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність групи, з метою висловлення незалежної думки аудитора про її відповідність в усіх суттєвих аспектах вимогам національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності або іншим вимогам [15].

При плануванні і здійсненні аудиторських процедур, а також оцінці їх результатів аудиторів необхідно враховувати ризик можливості істотних спотворень бухгалтерської (фінансовою) звітності внаслідок шахрайства або помилок.

У процесі виробництва на всіх стадіях ділової активності працівники підприємства можуть (за різних обставин) вдаватися до перекручень і фальсифікації, що знайде своє відображення у відхиленнях у фінансовій звітності. В результаті таких дій підприємство може зазнати значних матеріальних втрат, тому аудиторі в ході перевірки зобов'язані виявити такі неточності в результаті яких звітність суттєво перекручена [2, С.122].

Розрізняють відхилення суттєві або несуттєві.

Інформація вважається суттєвою, якщо її відсутність або перекручення може впливати на економічні рішення користувачів, які приймаються на підставі даних фінансової звітності підприємств. Суттєвість залежить від

розміру статті або помилки, яка оцінена за певних обставин, відсутності або перекручення змісту інформації.

Відхилення від норм – це відхилення даних обліку у фінансовій звітності: від чинного законодавства; від нормативних актів, які регулюють діяльність підприємства та методологію обліку; внаслідок порушення принципів віднесення доходів і витрат до відповідних періодів; внаслідок недотримання єдності в розмежуванні обліку витрат, які відносяться до витрат виробництва, за рахунок прибутку та спеціальних джерел покриття; внаслідок недотримання ідентичності даних аналітичного обліку оборотам та залишкам за рахунками синтетичного обліку.

Неправдива фінансова звітність розглядається як навмисне викривлення, що включає пропуск сум або розкриття інформації у фінансовій звітності з метою введення в оману користувачів фінансової звітності. При цьому неправдива фінансова звітність може вчинятися внаслідок таких неправомірних дій як :

- 1) маніпулювання, фальсифікація або зміна облікових записів чи підтверджувальної документації;
- 2) перекручення або навмисний пропуск подій, операцій або іншої значущої інформації у фінансовій звітності;
- 3) навмисне неправильне застосування облікових принципів, які стосуються сум класифікації, способу подання або розкриття інформації.

Аудитори в ході перевірки зобов'язані виявити ту їх частину, в результаті якої істотно спотворюється звітність в цілому. Відхилення в бухгалтерській звітності можуть бути суттєвими і несуттєвими, допущені навмисно і ненавмисно. Істотні відхилення - це відхилення , які можуть вплинути на рішення користувача фінансової звітності. Будь-яка підозра щодо можливих неточностей або невідповідності записів в інформації, розглянутої аудитором, примушує останнього розширити процедури дослідження, щоб розсіяти свої сумніви чи підтвердити підозру. Таким

чином, всі правопорушення в облікових записах можна розділити на дві групи: помилки і шахрайство.

Слід зауважити, що правопорушення в облікових записах можна поділити на дві групи:

1. допущені навмисно (шахрайство);
2. допущені ненавмисно (помилки).

В умовах кризових явищ на великих підприємствах часто зустрічаються випадки шахрайства та махінації з метою приховування прибутків від працівників фіскальних органів та підвищення привабливості компанії. Україна займає 6 місце в рейтингу країн світу за рівнем шахрайства (45%); Росія – 1 місце (71%), Південна Африка – 2 (62%), Кенія – 3 (57%), Канада – 4 (56%), Мексика – 5 місце (51%). За дослідженнями аудиторів найбільші можливості для здійснення шахрайства (77%) мають працівники, що працюють в фінансовому відділі, бухгалтерії, відділі продажів, закупівель, у вищому керівництві [12, С.45].

Статистичні дані свідчать про те, що більшість шахрайств у світі за 2014-2015 роки було здійснено найманими працівниками (42%), менеджерами (36%) і тільки 19% – власниками підприємств [12].

В основному шахрайствами займаються співробітники, які давно працюють у компанії та імідж яких не дозволяє запідозрити їх у таких діях. Майже всі злочини здійснювалися не по одинці. У кожному другому випадку це групи з 2-5 людей. Зазвичай на корпоративні злочини йдуть чоловіки, причому у віці 36-55 років [10, С.24].

Метою аудитора є дослідження та уточнення з якої причини виникла помилка : через некваліфікований персонал чи через навмисне маніпулювання статтями доходів та витрат вищим управлінським персоналом компанії.

Категорія «шахрайство» означає навмисні дії однієї чи кількох осіб з управлінського персоналу, працівників або третіх сторін, результатом чого є подання викривленої інформації у фінансових звітах. Згідно Кримінального

кодексу України шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [21]. У Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг зазначається, що шахрайство означає навмисну дію, яку здійснюють одна або декілька осіб з числа керівників суб'єкта або третіми особами, що приводить до неправильного подання фінансової звітності [26]. Коротко Каменська Т. стверджує, що шахрайство – це дещо протизаконне, зроблене умисно [18, С.2].

В подальшому дослідимо трактування категорії «помилка». Помилка - ненавмисне перекручення фінансової інформації в результаті арифметичних або логічних помилок в облікових записах, недогляду в повноті обліку чи неправильного уявлення фактів господарської діяльності.

Під помилкою слід розуміти ненавмисні огріхи у фінансових звітах, а саме: математичні або технічні помилки в основних записах та облікових даних; пропуск або неправильне тлумачення фактів; неправильне застосування облікової політики.

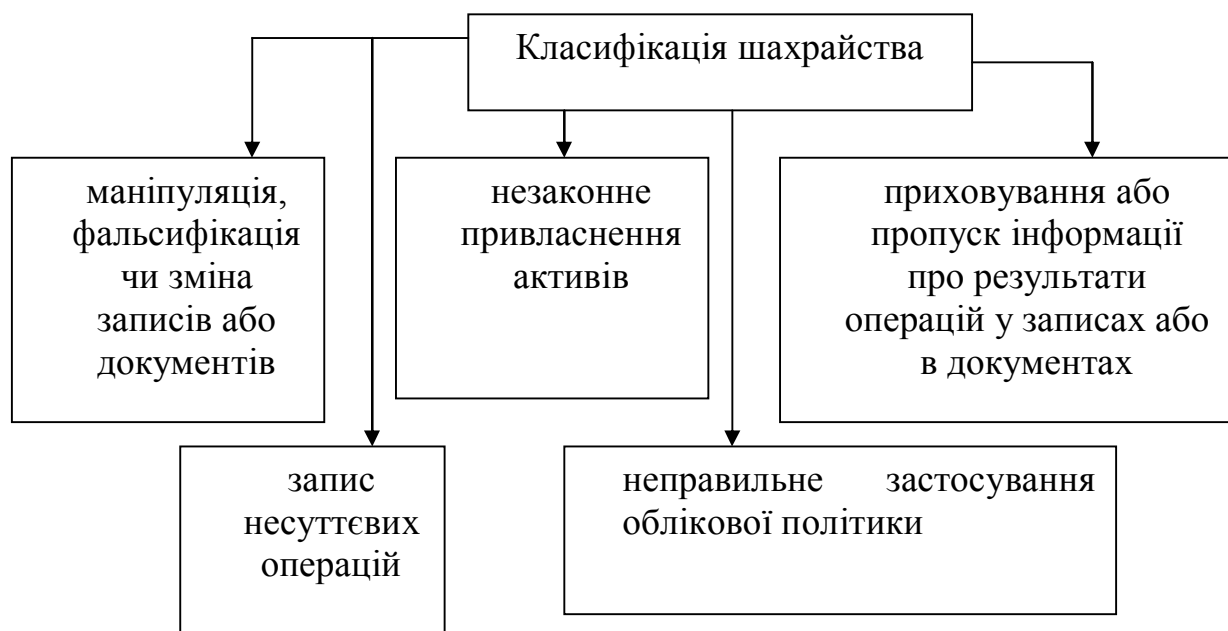

Рис.2.1 Види шахрайства

У МСА 240 зазначається, що помилка – ненавмисні перекручування, допущені при формуванні фінансової звітності [26].

Як бачимо, принципові відмінності між шахрайством і помилкою, з точки зору права, - це наявність або відсутність умислу.

Шахрайство може включати дії, представлені на рис.2.1.

Для підприємств України найбільш поширеними видами шахрайства на підприємствах станом на 2015р. були корупція, зловживання службовим становищем та незаконне привласнення активів [10].

До основних факторів, які сприяють появі помилок і шахрайства відносяться такі (рис.2.2).

Рис.2.2 Фактори, які сприяють появі помилок і шахрайства

Практика проведення аудиту показує, що шахрайство частіше всього здійснює керівництво підприємства, оскільки не підпадає під найретельніший контроль, а тому може переступити перешкоди звичайного контролю. Так, крадіжку основних засобів визначити легко інвентаризацією, важче виявити підкуп керівництва контрагентів, бо його не можливо знайти в облікових регістрах. Ще важче виявити випадки шахрайства при купівлі активів, передачі їх в оренду, операції за договорами страхування у підприємств, які контролює підприємство. Такі господарські факти, як правило, здійснюються за цінами, які відрізняються від ринкових з метою підтримки доходу та відтік грошових коштів внаслідок «вказування ціни».

Слід розрізняти:

- шахрайство управлінського персоналу, до якого причетні один чи більше членів управлінського персоналу;
- шахрайство працівників, в якому беруть участь лише рядові працівники.

Аудитор розглядає випадки шахрайства, що належать до двох типів навмисних викривлень: викривлення, які є результатом неправдивої фінансової звітності, та викривлення, які є результатом незаконного привласнення активів.

До неправдивої фінансової звітності належать навмисні викривлення, пропуск загальних сум або розкриття інформації у фінансових звітах з метою введення в оману їх користувачів.

Основні види шахрайств на підприємствах України за останні роки наведено на рис.2.3.

Шахрайство складається з мотиву для здійснення шахрайства й усвідомленого його здійснення.. Свідоме викривлення фінансової звітності може здійснюватися через зовнішній та внутрішній тиск на управлінський персонал для досягнення очікуваних (і, можливо, нереальних) доходів, зокрема, коли управлінському персоналові треба приховати збитки. Усвідомлена можливість викривлення фінансової звітності може існувати,

коли особа вважає, що внутрішній контроль можна обійти, наприклад, користуючись довірою або знаючи конкретні недоліки в системі внутрішнього контролю.

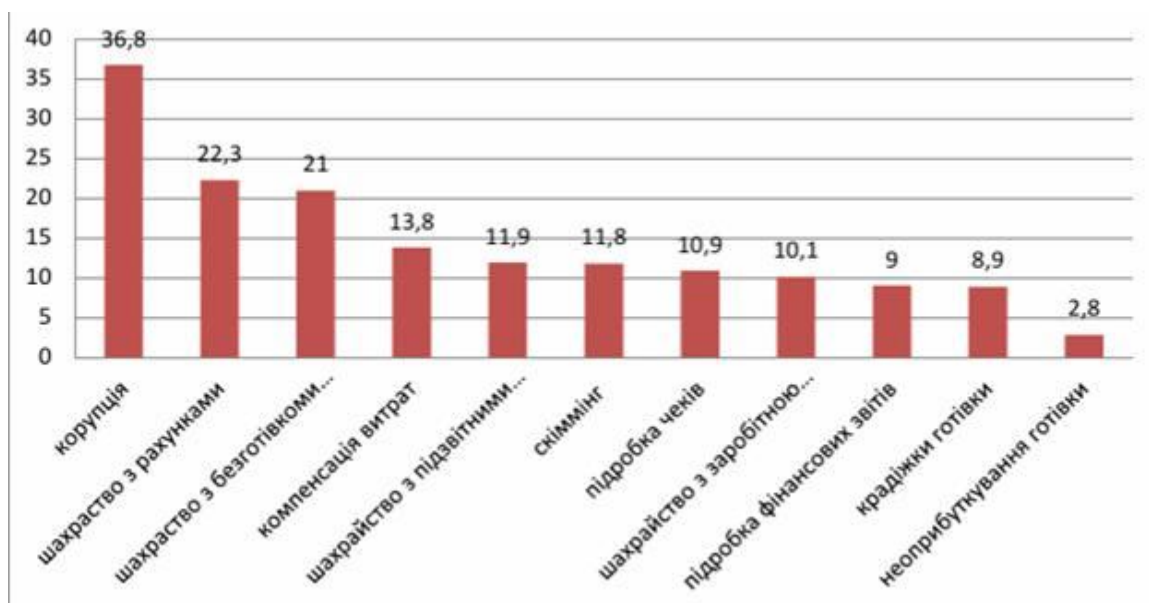

Рис.2.3 Основні види шахрайств на підприємствах України [12]

Слід зазначити, що шахрайство найчастіше направлено на об'єкти, які є потенційними об'єктами розкрадань. Тому аудиторам необхідно звернути особливу увагу на можливість розкрадання грошових коштів з використанням комп'ютерних програм, матеріальних засобів з високою вартістю, високоліквідних активів.

Якщо аудитор отримав докази навмисних протиправних дій клієнта, це дає йому право висловити недовіру до того, що бухгалтерські реєстри і документи відображають стан справ відповідно дійсності. Втім, аудитор повинен спланувати і провести аудит, керуючись принципом професійного скептицизму. Аудитор не може припускати, що керівництво підприємства є нечесним, але й не може припускати, що воно є безумовно чесним.

Важливо підкреслити, що імовірність шахрайства зменшується, якщо кожен службовець підприємства знає, хто за яку ланку роботи відповідає. В цьому випадку значно легше простежити долю зниклих сум і значно важче

безкарно здійснити розтрату або крадіжку. Випадки шахрайств найбільш часто зустрічаються при здійсненні ризикових проектів - коли звичайних процедур контролю не дотримуються.

В подальшому на рис.2.4 узагальнено ознаки, що свідчать про можливість здійснення шахрайства на підприємстві.

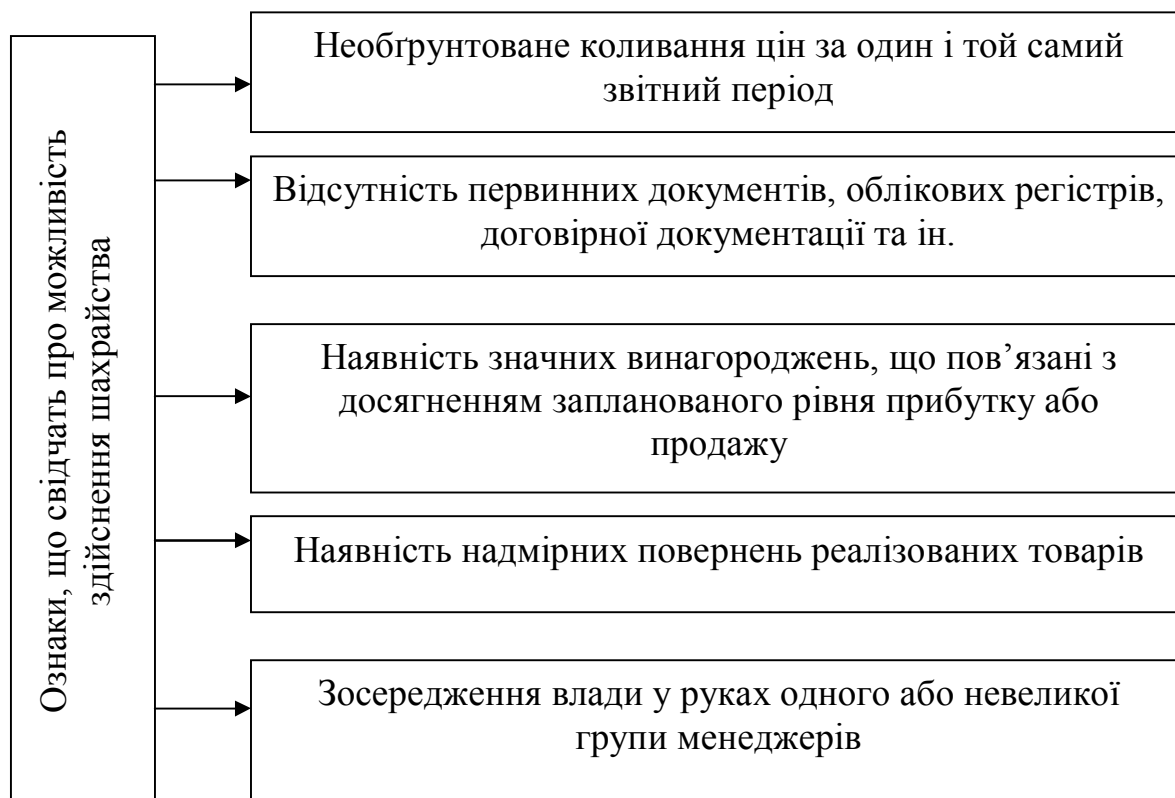

Рис.2.4 Ознаки, що свідчать про можливість здійснення шахрайства

Далі доцільно представити причини виникнення шахрайства та помилок. Так, до основних причин виникнення помилок відносяться наступні:

1. арифметична помилка в облікових записах та реєстрах;
2. логічна помилка в облікових записах та реєстрах;
3. відсутність обліку;
4. невірне застосування П(С)БО при складанні звітності;
5. некомпетентність представників адміністрації;

6. постійні зміни до законів, інструкцій, методичних матеріалів, які стосуються обліку та оподаткування;
7. недостатні знання адміністрацією та обліковим персоналом чинного законодавства та методик обліку;
8. описка в первинних документах та облікових регістрах;
9. невідображення в обліку фактів, пов'язаних з фінансово-господарською діяльністю;
10. невірне застосування облікової політики.

До основних причин вчинення шахрайства відносяться наступні :

1. приховування істотної інформації в первинних документах та регістрах обліку;
2. фальсифікація первинних документів та регістрів обліку, в тому числі проведення фіктивних облікових записів (недоброякісних за критерієм дійсності);
3. навмисне невірне застосування Інструкції про проведення інвентаризації та достовірне підведення її підсумків;
4. невірна оцінка наслідків господарських фактів та подій;
5. незаконне використання активів;
6. знищення або відсутність записів чи документів за результатами проведених операцій;
7. наявність записів про господарські операції, які фактично не були здійснені;
8. безпідставне застосування пільг по податках до бюджету та збільшення розміру витрат, встановлених законодавством.

На основі вище представленого щодо фактів шахрайства на підприємстві, можна простежити взаємопов'язаний трикутник здійснення та обґрунтування шахрайства. Якщо помилку працівники допускають у зв'язку з неухважністю, перенавантаженням, то зовсім інші причини виникнення шахрайства.

В подальшому прокласифікуємо можливі помилки і дамо їх характеристику (табл..2.1).

Таблиця 2.1

Види помилок [2]

Види помилок	Характеристика
Помилки-причини	можуть бути випадковими, разовими (наприклад, невірне нарахування резерву сумнівних боргів). Помилки можуть виникати за випадкових причин, але значно впливають на фінансову звітність (наприклад, роботу виконував практикант)
Разові помилки	зустрічаються у виробничо-комерційній діяльності суб'єкта, як правило, не повторюються в обліку
Помилки слідства	виникають з помилок-причин та викликають перекидання в нарахуванні зносу необоротних активів, визначенні сум витрат та собівартості, прибутку та бази для оподаткування
Системні помилки	виникають тоді, коли певні господарські факти (наприклад, облік загальнопромислових витрат) регулярно відображають з порушенням встановлених норм та методик, або коли не встановлено законодавством ніяких методик щодо ведення обліку (наприклад, податок на прибуток, розрахований згідно з податковим законодавством)
Істотні помилки	внаслідок яких перекидається точність та достовірність показників за їх змістом, а також впливають на взаємозв'язок та порівнянність показників фінансової звітності
Фактичні помилки	виявляються аудитором під час перевірки конкретних господарських операцій
Формальні помилки	помилки, які не є істотними по відношенню до статей балансу та показників фінансової звітності. Виникають в тому випадку, коли не були завершені відповідні звірки з дебіторами та кредиторами, коли при складанні фінансової звітності не враховувалися відповідні вимоги чинного законодавства
Спроектвані помилки	виявляються аудитором під час перевірки за наслідками вибіркового спостереження, при поширенні цих результатів на генеральну сукупність в цілому
Значні і незначні помилки	значення кожної помилки носить відносний характер, тому що змінюється внаслідок зміни обставин. Значимість помилки треба розглядати у тісному взаємозв'язку з відповідною статтею балансу та фінансової звітності в цілому. Але аудитору слід пам'ятати, що велика кількість незначних помилок в сукупності може призвести до значного перекидання фінансової звітності

2.2. Порядок виявлення помилок і фактів шахрайства та визначення їх суттєвості аудитором

Рівень суттєвості – це найбільше значення помилки фінансової звітності починаючи з якої її кваліфікований користувач з великим ступенем імовірності робить неправильні висновки та приймає неправильні економічні рішення.

Слід зауважити, що визначення суттєвості залежить від досвіду і кваліфікації аудитора та встановлюється ним самостійно для кожного клієнта з врахуванням специфіки його діяльності. У процесі встановлення суттєвості помилки до уваги беруть різні фактори (рис.2.5).

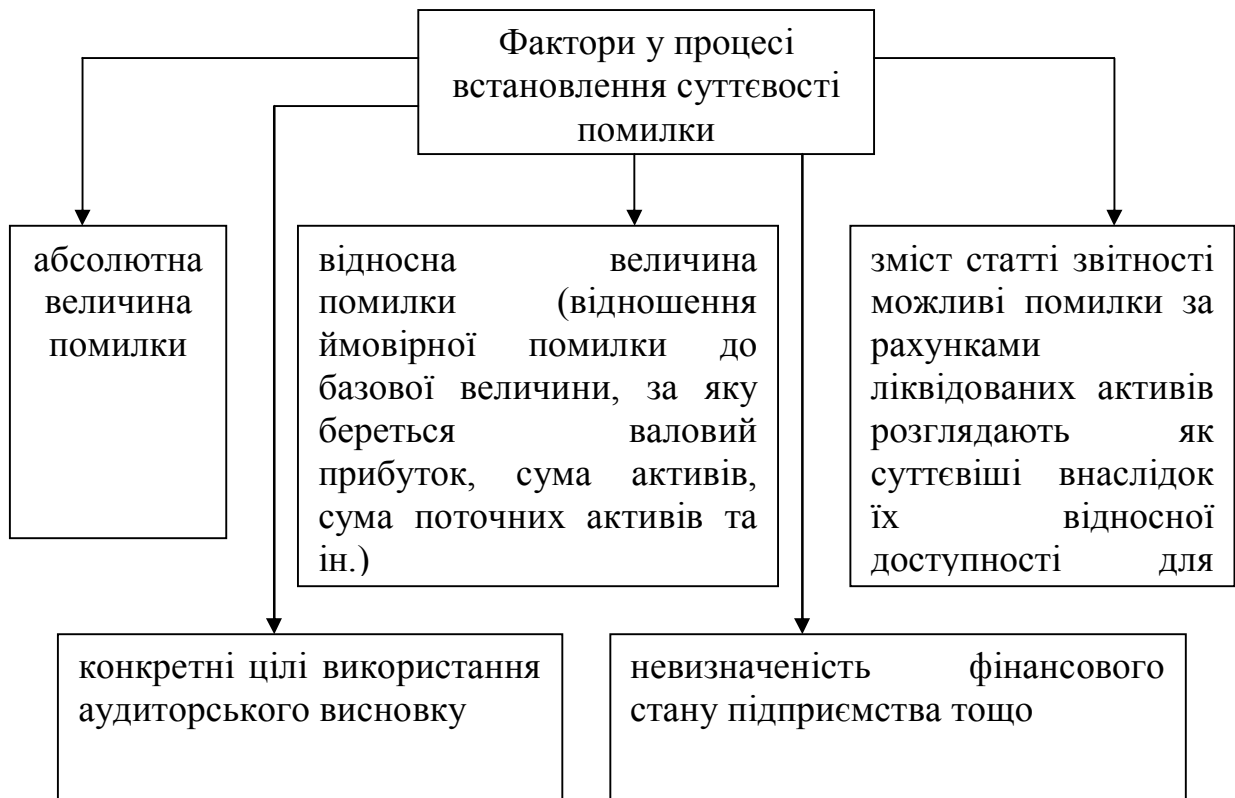

Рис.2.5 Фактори у процесі встановлення суттєвості помилки

Після виявлення помилок та фактів обману (шахрайства) аудитор складає висновок щодо їх суттєвості, тобто можливості вплинути на рішення певного користувача. Слід зазначити, що наявність несуттєвих помилок аудитор може не звертати уваги, оскільки він не повинен перевіряти всю

діяльність підприємства або всю його звітність з точністю до одиниць, в яких вона складена.

При цьому аудитор повинен брати до уваги дві сторони суттєвості:

- 1) кількісну - чи перевищують знайдені відхилення кількісні критерії – рівень суттєвості);
- 2) якісну - чи суттєві виявлені в ході перевірки відхилення).

Важливо, щоб аудитори приділяли належну увагу перевірці правильності підсумкових даних у первинних документах та звітах, регістрах обліку, тому що помилки та шахрайства в цих документах призводять до перекручення даних про рівень витрат на виробництво і фінансових результатів, що в загальному веде до перекручення фінансової звітності. Крім того, шахрайство та помилки розкриваються під час арифметичного звіряння відповідності даних аналітичного і синтетичного обліку.

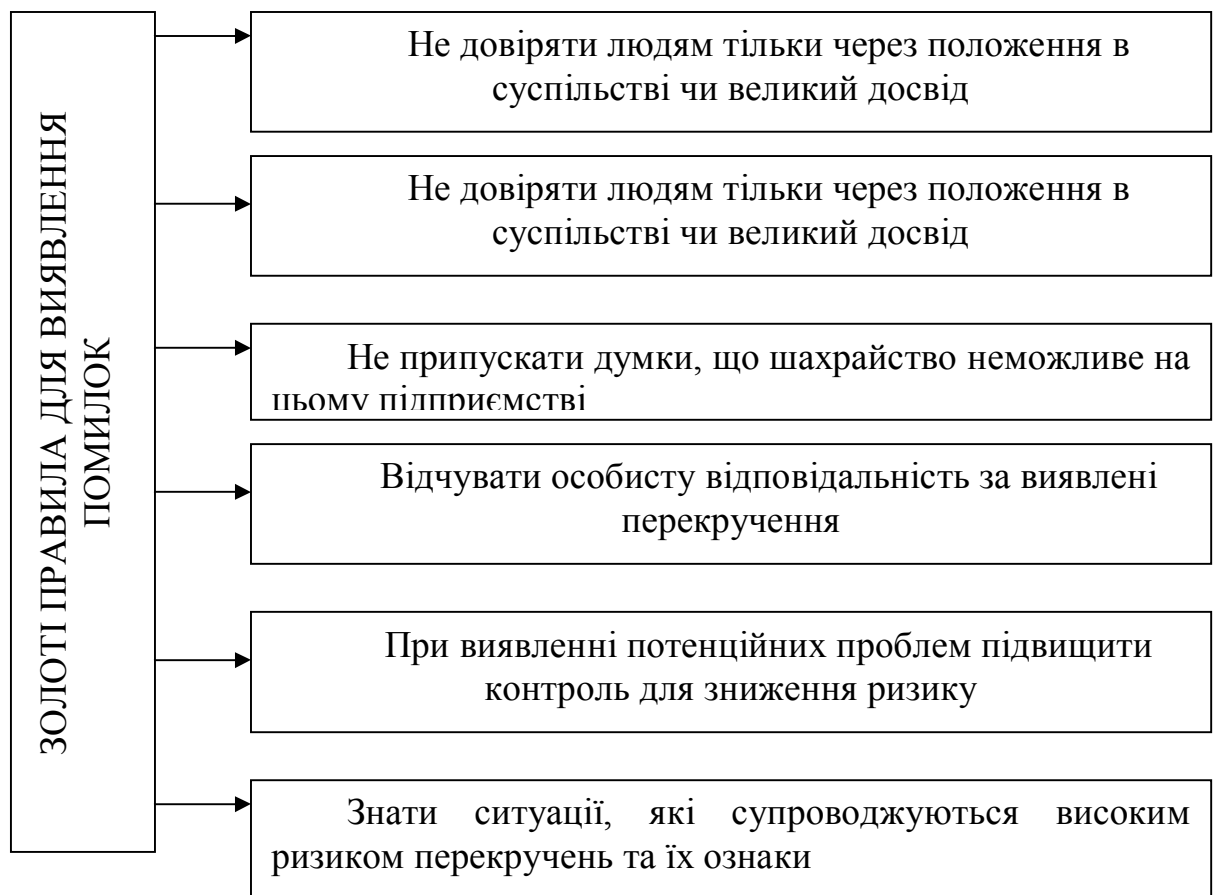

Рис.2.6 Зарубіжні «золоті правила» для виявлення помилок аудитором

Дослідивши зарубіжну практику аудиторської діяльності у сфері виявлення помилок і шахрайства, ми встановили, що аудитори дотримуються таких «золотих правил» для виявлення помилок і шахрайства (рис.2.6).

Основні етапи виявлення шахрайства аудитором представлені на рис.2.7.

Рис.2.7 Основні етапи виявлення шахрайства в ході аудиту

Аудит пов'язаний з неминучим ризиком деяких суттєвих викривлень у фінансових звітах, навіть якщо він належним чином спланований і здійснений відповідно до МСА.

Ризик невиявлення суттєвих викривлень, спричинених шахрайством, вищий за ризик невиявлення суттєвих викривлень, які є результатом помилки, тому що шахрайство, як правило, супроводжується діями, спрямованими на його

приховування, такими як змова, підробка документів, навмисне не відображення операцій або навмисне неправильне пояснення аудиторіві.

Дослідивши зарубіжну практику аудиторської діяльності у сфері виявлення помилок і шахрайства, ми встановили, що аудитори дотримуються таких «золотих правил» для виявлення помилок і шахрайства (рис.2.6).

Слід зазначити, що аудитори виявляючи перекирчування у фінансовій звітності, мають дати відповіді на послідовність конкретних питань (рис.2.8).

Рис.2.8 Типові питання, на які аудитор має дати відповіді

Плануючи аудит, аудитор розглядає ризик суттєвих викривлень у фінансових звітах, спричинених шахрайством та помилкою; а також робить запит до управлінського персоналу про те, чи були раніше виявлені будь-які факти шахрайства або суттєві помилки. Оцінивши ризик, аудитор розробляє аудиторські процедури, щоб отримати обґрунтовану впевненість у тому, що викривлення, які спричинені шахрайством та помилкою і які є суттєвими для фінансових звітів й цілому, виявлено.

Аудитор мусить бути уважним та вміло застосовувати для розкриття змісту об'єктів контролю відповідні методи дослідження. При цьому потрібно описати зміст кожного факту помилки та вказати, який при цьому порушено закон або постанову КМУ, інші нормативні документи, подати пояснення посадових та третіх осіб із зазначенням тих, хто припустив помилку чи шахрайство, за чиїм наказом здійснено, розмір нанесеної матеріальної шкоди та інші наслідки. Аудитор не приймає фактів, основою яких є заява посадових осіб, не підтверджена документальними даними та даними фактичного контролю.

Аудитор наводить відповідні аудиторські докази того, що помилки та шахрайство, які можуть належати до суттєвих у фінансовій звітності підприємства, не знайдені, а якщо знайдені, то вони відповідним чином виправлені в обліку, і результат їх виправлення вплинув на окремі позиції фінансової звітності підприємства.

Якщо застосування аудиторських процедур, розроблених на основі оцінки ризику, вказує на можливе існування шахрайства чи помилок, аудитор повинен розглянути їх можливий вплив на фінансові звіти, а якщо аудитор вважає, що ці шахрайства або помилки можуть мати суттєвий вплив на фінансові звіти, то йому слід виконати відповідні модифіковані (чи додаткові) процедури. Коли результати модифікованих (чи додаткових) процедур не спростували підозри щодо шахрайства чи помилок, аудитор має обговорити це питання з управлінським персоналом та розглянути, чи було це питання належним чином відображене або виправлене у фінансових звітах. Аудиторові слід розглянути можливий вплив цього на аудиторський висновок.

Обробка інформації в комп'ютерному середовищі для використання в процесі аудиту включає алгоритмізацію і постановку задач, які є компетенцією аудитора; програмне забезпечення розв'язання задач і видачу опрацьованих даних для складання аудиторського висновку; розробку рекомендацій аудитора [37, С.973].

Аудитор повинен розглянути результати шахрайства та суттєвої помилки стосовно інших аспектів аудиту, зокрема достовірності пояснень управлінського персоналу. В зв'язку з цим аудитор переглядає оцінку ризику та достовірність пояснень управлінського персоналу, а також достовірність даних, отриманих від нього раніше.

Міжнародний стандарт аудиту 240 «Відповідальність аудитора, що стосується шахрайства, при аудиті фінансової звітності» вимагає надавати належну оцінку таким типам навмисних викривлень, як неправдива фінансова звітність та незаконне привласнення активів. Що стосується незаконного привласнення активів, то в МСА 240 зазначено, що така неправомірна діяльність включає в себе крадіжку активів суб'єкта господарювання в тих чи інших розмірах [26].

Серед різних способів незаконного привласнення активів пропонується особливу увагу приділяти таким способам як :

- привласнення надходжень;
- викрадення матеріальних активів або інтелектуальної властивості;
- змушення суб'єкта господарювання сплачувати за неотримані товари або послуги;
- використання активів суб'єкта господарювання для власного збагачення.

У МСА визначено мотиви вчинення шахрайства у вигляді дій щодо можливості скоєння шахрайства, а саме :

- усвідомлена можливість вчинити шахрайство може існувати, якщо особа вважає, що можна обійти внутрішній контроль за наявності довіри або знання його недоліків;
- для окремих осіб мотивом шахрайства є наміри жити понад отриманих доходів, оскільки система етичних цінностей дозволяє їм свідомо та навмисно вчиняти нечесну дію;
- інколи чесні особи можуть вчинити шахрайство в середовищі

достатнього тиску на них поза межами чи в межах.

Аудитор інформує управлінський персонал про виявлені фактичні дані якомога скоріше, якщо:

- аудитор підозрює, що є факт шахрайства, навіть якщо можливий вплив цього шахрайства на фінансові звіти несуттєвий;
- шахрайство або суттєва помилка справді були.

Виявлені факти шахрайства та значних помилок повинні бути доведеними. Коли виникають сумніви щодо непричетності керівництва підприємства до виявлених порушень, аудитор повинен порадитись з юристом щодо застосування відповідних законодавчих процедур.

Якщо аудитор дійде висновку, що шахрайство чи помилка мають суттєвий вплив на фінансові звіти й не були відповідно відображені або виправлені у фінансових звітах, аудитор повинен висловити умовно-позитивну або негативну думку.

Аналізуючи факти шахрайства на підприємстві, аудитор може простежити взаємопов'язаний трикутник здійснення та обґрунтування шахрайства. Якщо помилку працівники допускають у зв'язку з неуважністю, перенавантаженням, то зовсім інші причини виникнення шахрайства. На думку Альбрехта У. : «Шахрайство може здійснити будь-хто». Воно виникає там, де існує так званий «трикутник шахрайства» [12]. Складові такого трикутника шахрайства представлено на рис.2.9.

У випадку перешкоди з боку посадових осіб щодо отримання достатніх відповідних аудиторських доказів для визначення того, чи є (або був) факт шахрайства чи помилки, який може бути суттєвим, аудитор висловлює умовно-позитивну думку, або відмовляється від висловлення думки про фінансові звіти на основі обмеженого обсягу аудиту. Обов'язок аудитора дотримуватися конфіденційності не дозволяє йому повідомляти третю сторону про факти шахрайства або помилок., але існують певні обставини, коли аудитор не обов'язково повинен дотримуватись конфіденційності (в силу статуту, закону або рішення суду).

Аудитор може дійти висновку про те, що треба відмовитись від завдання, якщо суб'єкт господарювання не робить ніяких дій щодо виправлення ситуації стосовно шахрайства, які аудитор вважає необхідними.

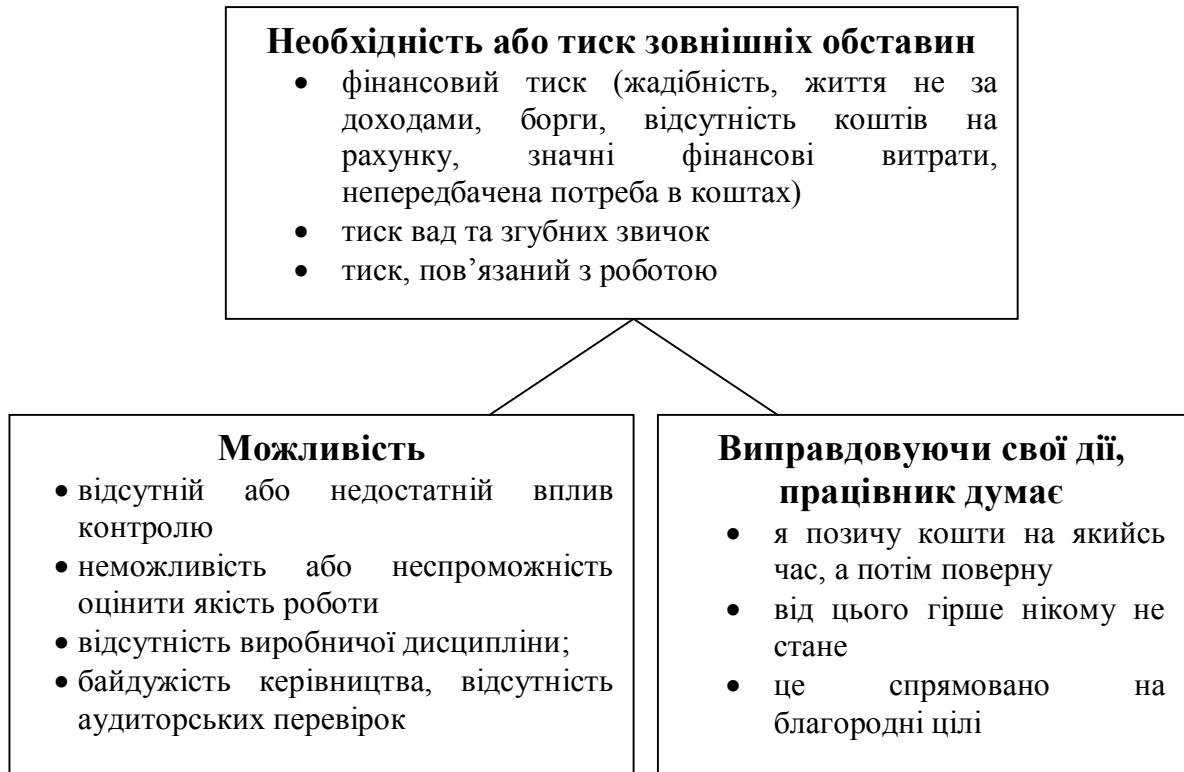

Рис.2.9 Трикутник шахрайства

До факторів, що впливають на аудиторський висновок, належить також причетність найвищого управлінського персоналу, який може впливати на достовірність пояснень персоналу, а також на продовження співпраці з аудитором. Обираючи такий висновок, аудитор, як правило, звертається за юридичною консультацією.

В Україні не існує єдиних правил та прийомів визначення рівня суттєвості, тому рівень суттєвості визначається аудитором самостійно на підставі професійного судження. Під час розробки плану перевірки аудитор приблизно визначає суттєвість за операціями з метою кількісного визначення суттєвих перекручень і помилок. Однак необхідно аналізувати як кількісні, так і якісні показники помилок. Прикладом якісних помилок є неадекватний

або неправильний опис облікової політики, коли цілком можливо, що користувач фінансової звітності підприємства буде введений в оману цим описом або існує помилка при розкритті порушень вимог українського законодавства, коли цілком можливо, що наступні після можливої перевірки податкової адміністрації платежі до бюджету у вигляді штрафних санкцій і відповідно до цього зміни звітності послаблять господарську та фінансову стабільність клієнта.

Аудитору необхідно передбачити можливість існування помилок у пов'язаних між собою сумах, які разом можуть істотно впливати на фінансову звітність підприємства. Наприклад, помилки в операціях на кінець місяця вказують на потенційну суттєву помилку, якщо помилка повторюється кожного місяця.

Аудитор визначає суттєвість як на рівні всієї фінансової звітності, так і стосовно окремо взятих залишків по рахунках, видах операцій і угодах. На суттєвість можуть впливати, наприклад, вимоги українського законодавства, які стосуються конкретної фінансової звітності, залишків по рахунках і взаємозв'язку між ними. Цей процес може мати різні рівні суттєвості, залежно від того, які види звітності підприємства розглядаються аудитором.

Під час оцінки впливу помилок на показники фінансової звітності аудитор повинен визначати суттєвість, встановлюючи характер, час і глибину процедур перевірки. Суттєвою є інформація, якщо її пропуск або виявлення впливає на прийняття рішень користувачем цієї інформації. Розрізняють наступні рівні суттєвості:

- 1) інформація є несуттєвою;
- 2) інформація є суттєвою, але не впливає на загальну думку щодо достовірності фінансової звітності в цілому;
- 3) інформація є такою суттєвою, що фінансова звітність не може бути достовірною.

При плануванні аудиторської перевірки аудитор передбачає аналіз тих дій і операцій, які можуть призвести до суттєвих помилок та перекручень

фінансової звітності даного підприємства. Аудиторська оцінка суттєвості залишків по бухгалтерських рахунках і укладених угодах допомагає аудитору вирішити, які питання і які статті фінансової звітності необхідно проаналізувати, який розмір вибірки використати і які види аналітичних процедур провести. Це дозволить аудитору обрати такі процедури аудиторської перевірки, від яких у сукупності можна очікувати скорочення величини ризику аудиту до прийняттого рівня. У випадку, коли аудитор виявляє суттєву помилку в показниках фінансової звітності, він зобов'язаний довести це до відома клієнта, щоб той міг внести коригування. Якщо клієнт відмовляється виправити показники фінансової звітності, аудитор повинен врахувати це при виборі виду аудиторського висновку, враховуючи суттєвість відхилень.

В міжнародній практиці застосовуються такі основні етапи оцінки суттєвості:

1. Попереднє судження про суттєвість.
2. Застосування попередньої оцінки суттєвості до окремих ділянок аудиту.
3. Оцінка фактичної загальної помилки по окремих ділянках аудиту.
4. Оцінка сумарної помилки по фінансовій звітності в цілому.
5. Порівняння фактичної сумарної оцінки з попередньою оцінкою рівня суттєвості.

Існує взаємозв'язок між суттєвістю і ризиком аудиторської перевірки - чим суттєвіше здійснюється перевірка, тим нижчим є ризик аудиту, і навпаки. Аудитору необхідно брати до уваги такий зв'язок при визначенні характеру, часу і розміру процедур перевірки. Наприклад, якщо після планування спеціальних процедур перевірки аудитор встановлює, що прийнятний розмір суттєвості перевірки можна зменшити, то ризик аудиту пропорційно збільшується. Аудитор повинен урегулювати це шляхом зниження вже оціненого розміру ризику внутрішнього контролю там, де це можливо, і підтримки зниженого розміру виконанням поглиблених або

додаткових тестів внутрішнього контролю підприємства, зниження ризику незайдених помилок шляхом зміни (модифікації) характеру, часу і розміру запланованих основних незалежних процедур перевірки.

На стадії початкового планування попередня оцінка аудитором межі суттєвості і ризику аудиторської перевірки можуть відрізнятися від оцінок на стадії обробки результатів процедур аудиторської перевірки. Це може статися з причини змін обставин під час проведення перевірки. Якщо дійсні результати діяльності підприємства відрізняються від фінансового стану, оцінка суттєвості і ризику аудиторської перевірки може переглядатися. Крім того, аудитор може під час планування аудиторської перевірки спочатку встановити невелику суттєвість перевірки, а потім при оцінці результатів перевірки збільшити розмір суттєвості. Це може бути зроблено для зменшення ймовірності невиявлення помилок і забезпечення аудитора запасом можливості допустимої похибки при оцінці впливу помилок, виявлених під час аудиторської перевірки.

При оцінці ймовірності неправильного представлення фінансової звітності аудитор повинен оцінити, чи можуть бути визначені помилки в ній як суттєві. Аудитор має проаналізувати, чи насправді помилки є суттєвими. Якщо він дійде висновку, що помилки можуть бути суттєвими, він повинен порушити питання про скорочення аудиторського ризику шляхом подальшого продовження процедур перевірки або висунути додаткові вимоги до керівництва клієнта щодо внесення виправлень до фінансової звітності підприємства. У деяких випадках керівництво може зажадати самостійно скоригувати свою фінансову звітність з урахуванням виявлених помилок та перекручень.

Якщо загальна сума помилок, виявлених аудитором, досягає істотного розміру, аудитор повинен проаналізувати ймовірність того, що невиявлені помилки разом зі знайденими можуть перевищити визначений ним раніше розмір суттєвості. Тому, якщо знайдені помилки досягли розміру суттєвості, аудитор повинен проаналізувати можливість скорочення ризику шляхом

виконання додаткових процедур аудиторської перевірки або попросити керівництво клієнта внести відповідні виправлення в облік та по можливості у саму фінансову звітність.

У табл.2.2 нами представлені заходи, способи та відповідальні особи щодо попередження крадіжок на підприємстві службою внутрішнього аудиту.

Таблиця 2.2

Порядок попередження крадіжок службою внутрішнього аудиту

Заходи	Способи	Відповідальні особи
Облік ресурсів	Забезпечення прозорості процесу руху ресурсів	Менеджер
Нормування витрат ресурсів	Установка обмежених рівнів технологічних втрат і списання ресурсів	Інженерно-технічні служби
Розподіл відповідальності	Супроводження руху ресурсів передачею відповідальності	Менеджер середньої ланки
Впровадження особливих правил прийому на роботу відповідальних працівників	Консультації з попереднім роботодавцем	Менеджер з персоналу
Турбота про співробітників	Турбота про соціальні потреби персоналу	Власники компанії, топ-менеджери

На нашу думку, здійснюючи дані заходи, підприємство у свою чергу зможе запобігти деяким зловживанням на підприємстві.

Ми вважаємо, що основними напрямками боротьби з шахрайством є такі як:

- попередження: зниження ризиків виникнення шахрайства, шляхом створення кодексу корпоративної етики, проведення семінарів на тему протидії шахрайству та розподілу повноважень між співробітниками;

- виявлення: своєчасне розкриття фактів шахрайства та інших неправомірних дій, шляхом оцінки на постійній основі ризику шахрайства, використання анонімних опитувань, контрольних перевірок, проведення зовнішніх аудиторських перевірок, планування та бюджетування діяльності компанії та пошук відхилень від планових показників;
- реагування: прийняття заходів, щодо виправлення ситуації, яка склалася та усунення наслідків шахрайства, шляхом проведення внутрішніх розслідувань, залучення зовнішніх експертів з метою проведення незалежного фінансового аналізу неправомірних дій та оцінки матеріальної шкоди завданої підприємству, консультування стосовно санкцій та штрафів до винних осіб.

2.3. Особливості визначення величини суттєвості і ризику у сфері державного аудиту

В умовах кризи особливо гостро відчувається потреба в ефективному функціонуванні органів державної влади, спрямованому на відкрите і відповідальне управління економічними, фінансовими, людськими і природними ресурсами. Забезпечити підтримку цього процесу покликаний інститут державного аудиту, становлення якого відбувається останнім часом в Україні.

Інститут неспроможності є невід'ємним атрибутом ринкової економіки і використовується для її очищення від неефективних суб'єктів господарської діяльності. У практиці розвитку країн із ринковою економікою банкрутство виступало і виступає як ефективний механізм регулювання та саморегулювання економіки і, насамперед, дотримання виконання зобов'язань суб'єктами господарювання [42, С.44].

Методологія державного аудиту має свої особливості, що відрізняють його і від звичайного аудиту. Одним з ключових аспектів у цьому контексті є особливості визначення суттєвості та ризиків, які завжди аналізуються в аудиті, проте не часто є у дослідженнях сфери державного фінансового контролю. Причина полягає у тому, що мета цих видів контролю різна, а, отже, і різними є шляхи її досягнення. Оскільки метою державного фінансового контролю є виявлення і попередження порушень, то і головне завдання перевіряючих - знайти якомога більше недоліків.

На думку Максимової В.Ф. і Слободяник Ю.Б., метою аудиту є зовсім інше - аудитор має висловити власну думку щодо того, чи відповідає фінансова звітність в усіх суттєвих аспектах вимогам, що висуваються до її підготовки. Отже, методики аудиту спрямовані на пошук не якомога більшої кількості порушень або невідповідностей, а лише такої кількості, яка стане визначальною для висловлення аудитором думки. Тобто аудитор не повинен шукати всі без винятку перекручення фінансової звітності або недоліки у діяльності аудиторської особи, в нього інша задача. А вимоги, що висуваються аудиторам, цілком аргументовані і мають об'єктивне підґрунтя. Знайти всі без винятку перекручення і невідповідності майже неможливо, адже це потребує значних трудових ресурсів та затрат часу, що є невиправданим з точки зору функцій аудиту. Саме тому переважна більшість аудиторських процедур базується не на суцільному підході, а на вибірковому. Очікування суспільства від аудитора полягають у своєчасному отриманні підтвердження або спростування достовірності поданої суб'єктами інформації з метою використання думки аудитора під час прийняття власних рішень. Абсолютної гарантії надати неможливо в силу об'єктивних причин, а тому від аудитора очікують лише надання розумної впевненості у тому, що фінансові звіти не містять таких помилок, які б впливали на подальші дії користувачів. Саме тут і виникає поняття суттєвості [25, С.360].

Незважаючи на достатньо широкий спектр висвітлених проблем стосовно суттєвості та аудиторського ризику, особливості їх визначення у

сфері державного аудиту залишаються не розкритими. Тому у нашому дослідженні зупинимося на цих проблемах детальніше.

Поняття «суттєвість» полягає у такому: якщо на підприємстві, де проводиться аудит, відсутня інформація, яка може впливати на економічні рішення користувачів, що приймаються на підставі даних фінансової звітності і залежать від розміру статті або помилки у зв'язку з перекрученням змісту інформації, оцінку того, що є суттєвим, а що ні, дає аудитор.

Рівень суттєвості – це найбільше значення помилки бухгалтерської звітності, починаючи з якої її кваліфікований користувач з великим ступенем ймовірності робить неправильні висновки та приймає неправильні рішення.

Слід зауважити, що суттєвість є фактором, який оцінюється на всіх стадіях проведення аудиту : при плануванні, в ході перевірки, при підготовці аудиторського звіту. Поетапну оцінку суттєвості в аудиторському процесі зорієнтовану на певні дії аудитора проведено у табл.2.3.

Таблиця 2.3

Оцінка суттєвості в розрізі етапів аудиторського процесу

Етапи проведення аудиту	Етапи оцінки суттєвості	Дії аудитора
1. Планування	1. Попереднє судження про суттєвість	Визначення чинників, які можуть вплинути на істотні перекручення фінансової звітності
2. Визначення розміру вибірки	2. Застосування попередньої оцінки до окремих статей	Обсяги вибірки в залежності від встановленої аудитором припустимої норми відхилень
3. Оцінка виявлених відхилень	3. Визначення рівня суттєвості помилок	Визначення істотних помилок у фінансовій звітності
4. Підготовка висновку	4. Визначення та порівняння сумарної оцінки помилок з попереднім судженням	Аналіз впливу виявлених відхилень на тип аудиторського висновку

Оскільки зараз відсутні певні нормативні рекомендації щодо порядку оцінки суттєвості, тому аудиторські фірми самостійно встановлюють конкретний порядок оцінки суттєвості в межах внутрішнього управління.

У ході нашого дослідження розглядаючи суттєвість у державному аудиті, необхідно мати на увазі, що вона має особливості, які враховують специфіку аудиту в суспільному секторі.

Найбільш повний перелік таких відмінностей міститься у Міжнародних стандартах вищих органів державного аудиту (ISSAI), які дозволяють проаналізувати і зіставити розуміння суттєвості для різних форм державного аудиту. Розглянемо їх більш детально.

Так, ISSAI 200 «Фундаментальні принципи фінансового аудиту» містить такі міркування стосовно суттєвості:

- аудитор повинен застосовувати поняття суттєвості відповідним чином при плануванні та проведенні аудиту;
- викривлення є суттєвим саме по собі або в сукупності з іншими викривленнями, якщо було б розумно очікувати, що воно впливає на певні рішення, що приймаються користувачами на основі фінансової звітності;
- суттєвість має як кількісні, так і якісні аспекти. У громадському секторі вона не обмежується економічними рішеннями користувачів, так як рішення щодо того, чи слід продовжувати деякі урядові програми або фінансування грантів може бути засноване на фінансовій звітності. Якісні аспекти суттєвості в цілому відіграють активнішу роль в державному секторі, ніж в інших сферах;
- оцінка суттєвості та розгляду чутливості й інших якісних факторів, що впливають на проведення тієї чи іншої перевірки, є предметом професійного судження аудитора [62].

Стосовно ж дій державного аудитора міжнародні стандарти висловлюють певні рекомендації. Так, при визначенні стратегії аудиту аудитор повинен оцінити суттєвість для фінансової звітності в цілому. Якщо за одним або декількома класами операцій, залишками на рахунках або

іншим розкриттям інформації викривлення сум менше, ніж очікувана суттєвість для фінансової звітності, аудитор повинен також визначити рівень суттєвості або рівні, що застосовуються для класів операцій, сальдо рахунків тощо.

Також аудитор повинен визначити ефективність суттєвості для цілей оцінки ризику суттєвого викривлення і визначення характеру, часових рамок і обсягу додаткових аудиторських процедур. Під час планування аудиту потрібно зважати на той факт, що індивідуальні несуттєві викривлення у сукупності можуть вплинути на загальне суттєве викривлення фінансової звітності. Ефективність суттєвості повинна встановлюватися з метою зменшення до порівняно низького рівня ймовірності того, що сукупність не виправлених і не виявлених викривлень перевищить поріг суттєвості, встановлений для фінансової звітності в цілому. Визначення ефективності суттєвості пов'язане із застосуванням професійного судження. Це залежить від розуміння аудитором сутності процедури оцінки ризиків, а також від характеру і ступеня викривлень, виявлених попередніми аудитами, та відповідних очікувань аудитора щодо виявлення викривлень за поточний період. Аудитор не несе відповідальності за виявлення несуттєвих викривлень. Разом з тим він повинен визначити і задокументувати кількісно несуттєві викривлення, оскільки вони можуть бути суттєвими в силу своєї природи або в сукупності. При цьому не враховуються викривлення нижче встановленого порогу.

При плануванні аудиту не обов'язково встановлювати суму, нижче якої не виправлені викривлення, окремо або в сукупності, завжди будуть оцінюватися як несуттєві. Обставини, пов'язані з деякими викривленнями, можуть призвести до того, що аудитор оцінить їх як суттєві, навіть якщо вони нижче рівня суттєвості. При цьому при розробці аудиторських процедур для виявлення викривлень, які можуть бути суттєвими виключно в силу своєї природи, аудитор розглядає не тільки розмір, але й природу не виправлених викривлень та конкретні обставини їх виникнення, оцінюючи

їх вплив на фінансову звітність. Також аудитор має зважати на делікатний характер деяких операцій або програм, громадських інтересів, необхідність ефективного законодавчого контролю і регулювання, а також характер викривлення або відхилення (приміром, якщо воно є результатом шахрайства або корупції) [25, С.361-362].

Заслуговують на увагу міркування щодо розуміння сутності суттєвості в аудиті ефективності, зазначені у Міжнародному стандарті ISSAI 300 «Фундаментальні принципи аудиту ефективності» містить з цього приводу такі міркування. Перше, на що необхідно звернути увагу аудитору, це зосередження не тільки на фінансових, але й на соціальних і політичних аспектах предмету дослідження. Виходячи з цього, суттєвість в аудиті ефективності може бути розглянута з погляду відносної важливості питання в контексті його розгляду. Суттєвість теми аудиту повинна враховувати його наслідки. Це залежатиме від того, наскільки недоліки у відповідній сфері можуть впливати на інші пов'язані заходи. Суттєвість не завжди вимірюється у грошових одиницях. Аудитор має враховувати політично чи соціально значущі питання, зважати на те, що точка зору відповідальних осіб і користувачів змінюються. Оскільки предмет аудиту ефективності може трансформуватися у широкому діапазоні, а критерії часто не встановлені законодавством, точки зору можуть варіюватися від одного аудиту до іншого. Тому оцінка цього вимагає від аудитора глибокого осмислення суттєвості у всіх аспектах аудиту - від вибору теми до написання звіту [62].

У Міжнародному стандарті ISSAI 400 «Фундаментальні принципи аудиту відповідності» наголошується на тому, що визначення суттєвості є предметом професійного судження і залежить від інтерпретації аудитором потреб користувачів. При цьому суттєвість в аудиті відповідності теж має кількісні та якісні аспекти, хоча якісні аспекти в цілому відіграють активнішу роль у державному секторі [62].

Узагальнивши інформацію із ISSAI щодо застосування певних критеріїв оцінки суттєвості, ми прийшли до висновку, що викривлення є

суттєвим, якщо:

- його величина перевищує 2-5 % обраного аудитором базового значення;
- воно допущене по значущій, важливій статті звітності;
- якщо внаслідок перекручення прибуток перетворюється на збиток і навпаки (не залежно від розміру помилки);
- якщо внаслідок перекручення активи підприємства перевищують його пасиви;
- якщо в результаті перекручення, незалежно від його значення, у користувачів фінансової звітності спотворюється уява про тенденцію розвитку підприємства, що склалась на звітну дату [62].

Аналогічно в інших формах державного аудиту суттєвість в аудиті відповідності розглядається для цілей планування, оцінки отриманих доказів і звітності. Важливою частиною визначення суттєвості є розгляд питань повідомлення про випадки недотримання або недотримання (потенційного або підтвердженого), що, як обґрунтовано очікується, може впливати на прийняття рішень передбачуваними користувачами. Факторами, які необхідно враховувати в рамках цього оціночного судження, є обов'язкові вимоги, суспільний інтерес або очікування, значуща сфера законодавства, значне фінансування тощо. При цьому суттєвими також вважатимуться питання, що мають низький, в порівнянні із загальним, рівень суттєвості, але є важливими з точки зору аудитора, зокрема факти шахрайства [25, С.362].

Виходячи з цього, якість державного аудиту та його ефективність залежатиме від професійної майстерності аудиторів, які його проводять (суб'єктивний чинник), та тих зовнішніх умов їх функціонування, які можуть це закріплювати (об'єктивний чинник).

На нашу думку, до зовнішніх умов належатимуть такі (рис.2.10).

Як і суттєвість, аудиторський ризик у державному аудиті має свої характерні ознаки. Головною з них є те, що на відміну від аудиторів приватного сектору, державні аудитори не можуть відмовитись від

виконання покладених на них суспільством обов'язків і не проводити високоризиковані аудити взагалі. А тому процес вимірювання ризиків, а головне - зниження їх до прийняттого рівня, в державному аудиті матиме свої особливості.

При проведенні внутрішнього аудиту обов'язково здійснюється оцінка рівня корпоративного управління, оскільки якісний рівень управління та менеджменту є одним із чинників, який визначає кредитоспроможність корпорацій. Ця оцінка здійснюється по визначених компанією складових, які найбільшою мірою визначають якість корпоративного управління [39, С.111].

У ISSAI 200 «Фундаментальні принципи фінансового аудиту» сказано, що аудитор повинен знизити аудиторський ризик до прийнятно низького рівня, з метою отримання впевненості для висловлення позитивного судження. У ході аудиту фінансової звітності завжди існує ризик того, що аудитор висловить недоречний висновок, якщо інформація про предмет дослідження суттєво викривлена. Сенс зниження ризику до прийняттого рівня полягає в тому, щоб аудитор отримав достатні переконання для висловлення позитивного судження, яке, в подальшому, має підвищити у користувачів впевненість з приводу інформації про предмет дослідження.

На нашу думку, виходячи з сутності аудиторського ризику, як і аудиту в цілому, рівень ризику і порядок його визначення є суб'єктивними, адже повністю покладаються на аудитора, який проводить аудит.

Модель оцінки аудиторських ризиків використовується для ефективного застосування наявних ресурсів шляхом аналізу ризиків, пов'язаних із всіма потенційно можливими аудиторськими перевітками.

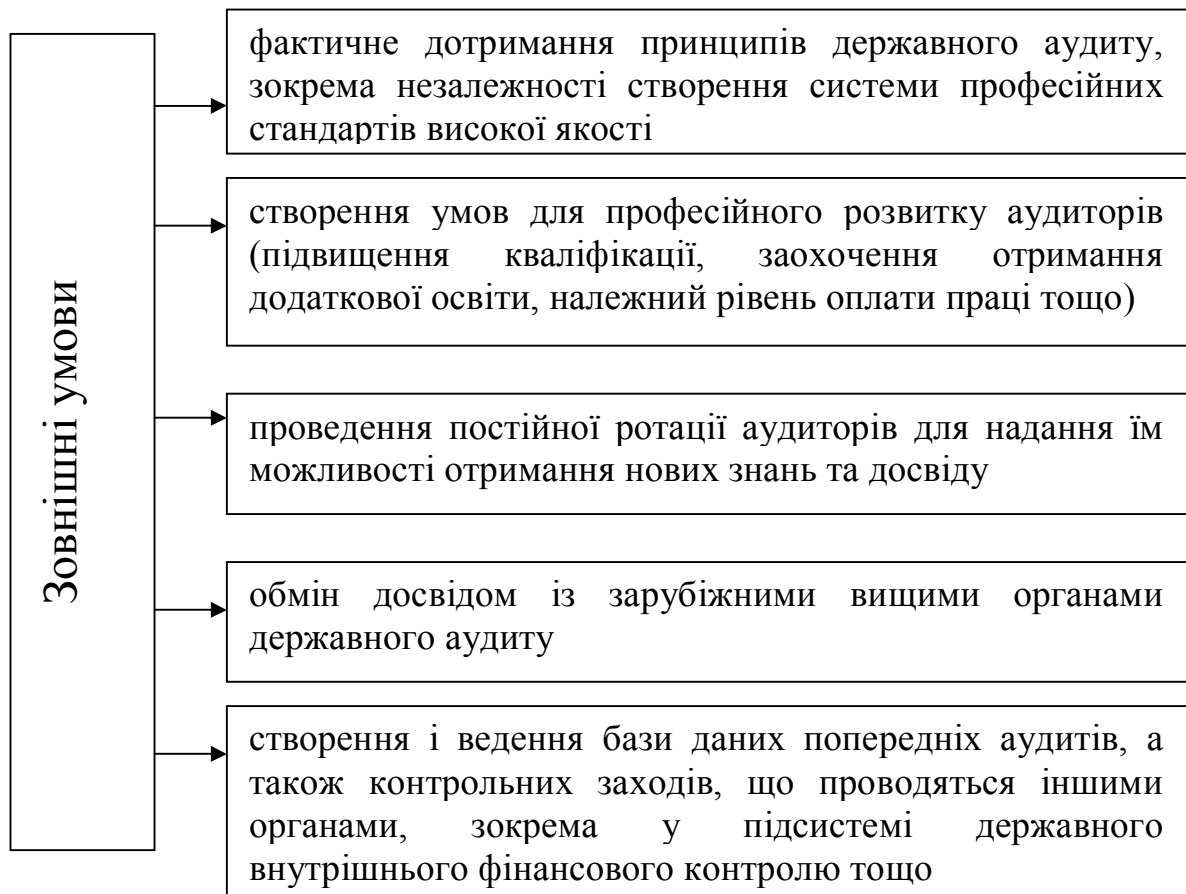

Рис.2.10. Зовнішні умови функціонування аудиторів

На основі моделі оцінки аудиторських ризиків можна визначити ступінь (рейтинг) ризиків, пов'язаних з аудитом всіх напрямків діяльності. На основі рейтингу ризиків визначають пріоритетність аудиторських перевірок та складають графік їх проведення. Такий підхід дещо відрізняється від практики, поширеної в минулому, коли послідовність та періодичність аудиторських перевірок здебільшого визначалася на основі суб'єктивного судження про наявні ризики та терміну попередньої перевірки.

На нашу думку, модель ризиків ґрунтується на таких факторах (рис.2.11).

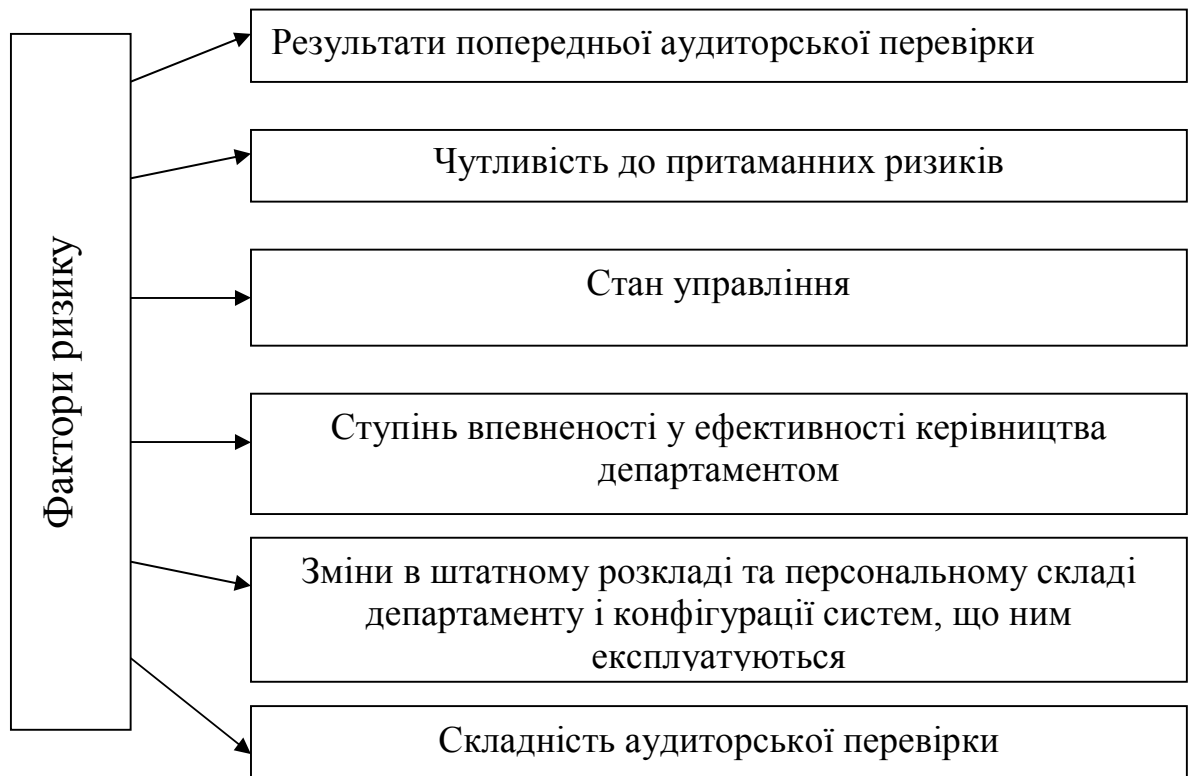

Рис.2.11 Фактори, на який ґрунтується модель аудиторських ризиків

Кожна аудиторська перевірка отримує рейтинг по названих 6 факторах в балах від 1 до 3:

- 1- «можливо без проблем»,
- 2- «можливо, проблеми існують»,
- 3 -«напевне, проблеми є».

Всі виставлені по факторам бали підсумовують і множать на фактор коефіцієнт давності.

Коефіцієнти давності:

- 1) 100%, якщо аналогічна аудиторська перевірка проводилася протягом останніх 24 міс.;
- 2) 125%, якщо аудиторська перевірка проводилася від 24 до 36 місяців тому;
- 3) 150%, якщо аудиторська перевірка проводилася від 36 до 60 місяців тому;

4) 200%, якщо остання аудиторська перевірка проводилася більше 60 місяців тому.

Рейтинг ризику кожної з аудиторських перевірок становитиме від 6 до 36 балів. Тепер у відповідності до рейтингу ризику ми розподілимо всі аудиторські перевірки на 4 групи. Перші 10% перевірок, що мають найвищий рейтинг, представляють найвищий ризик. Наступні 30% представляють підвищений ризик. Третя група охоплює наступні 40% можливих аудиторських перевірок, яким притаманний помірний ризик. Остання група з 20%, що має найнижчий рейтинг, вважається групою низького ризику.

При складанні плану аудиторських перевірок на рік до нього включають вибірку з кожної із чотирьох груп на основі таких критеріїв. Аудиторські перевірки департаментів, ризики яких оцінені як високі, здійснюються на 100%. Група підвищеного ризику перевіряється на 50%. Група помірною ризику представлена в плані роботи на рік на 25%, група низького ризику – у вигляді вибірки 10%. Вибірка з групи низького ризику включена до плану аудиторських перевірок на рік для того, щоб підтвердити адекватність критеріїв рейтингу та правильне визначення групи ризику.

Хоча складання моделі ризиків потребує певної суб'єктивної оцінки, процес визначення ризиків для кожного окремого аудиту ретельно документується і підлягає ґрунтовній оцінці і аналізу. Застосування моделі сприяє також єдності підходу при визначенні ризиків по кожному з окремих сегментів аудиту, наприклад, пропонує об'єктивний підхід при оцінці аналогічних напрямків аудиту різних суб'єктів господарювання та географічних регіонах, де вони здійснюють свою діяльність.

Особливо складним є вимірювання ризиків у сфері аудиту ефективності.

Це пояснюється тим, що рівень прийнятності ризику в аудиті ефективності може бути зважений на загальну значущість напрямку аудиту або можливі наслідки вагової для суспільства нової інформації.

Також державному сектору властиві ризики, що пов'язані з такими

явищами як політичний клімат, суспільний інтерес, потенційне недотримання законодавства тощо.

Згідно ISSAI 1315 «Виявлення та оцінка ризиків суттєвого викривлення через розуміння суб'єкта та його середовища» на ризики суттєвих викривлень можуть вказувати такі додаткові умови і події (рис.2.12).

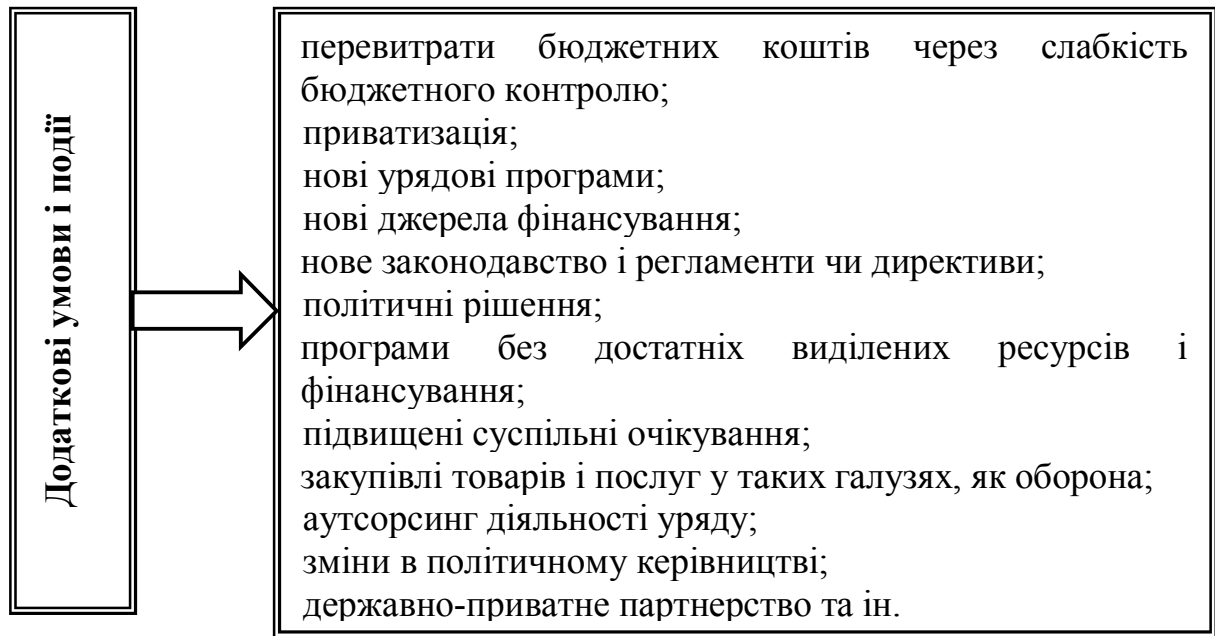

Рис.2.12. Додаткові умови і події, які вказують на ризики суттєвих викривлень

Дослідивши досвід інших країн у виявленні і зниженні ризиків у сфері державного аудиту, ми встановили, що наприклад у Канаді, для оцінки ступеня ризику в державному аудиті використовується методика, при якій високий рівень ризику обумовлюється тим, наскільки суттєвим є очікувані відхилення від цілей, норм і стандартів.

На наш погляд, такий підхід є доцільним, проте потребує фіксації та узагальнення інформації щодо появи таких відхилень. Тому вважаємо доцільною розробку Класифікатора відхилень, у який слід вносити всі, навіть незначні відхилення, які виявляють державні аудитори та інші контролюючі органи під час проведення контрольних заходів.

Ще як варіант пропонуємо формувати класифікатор фактично

виявлених порушень із зазначенням частоти виявлення. Зважаючи на існуючі правові колізії, а також на те, що наразі утворюються схеми шахрайства, які ззовні не виглядають як порушення, що унеможлиблює їх включення до класифікатору за принципом сфер законодавства. У такій ситуації для практичної реалізації даної пропозиції необхідно створити і вести необхідну базу даних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик, Б. Аналіз ресурсного потенціалу банківської системи у період кризи [Текст] / Богдан Адамик, Андрій Скірка // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2017. - Вип. 1. - С. 63-76
2. Адамик О. В., Саченко С. І. Аудит функціональної частини програмного забезпечення КСБО // Бізнес Інформ. – 2017. – №11. – С. 293–299. Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-11_0-pages-293_299.pdf
3. Адамик О.В. Використання інструментів технологій OLTP та OLAP для обліку й аналізу виконання кошторису бюджетних установ // Наука молода: зб. наук. праць. молод. вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль: ТНЕУ, 2015. – № 23. – С. 120-129
4. Адамик, О.В. Інформаційна технологія зведеного обліку // Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції (29-30 березня 2018 р.).–Дніпро: НМетАУ, 2018.–747 с.
5. Аудит: методика і організація : навч. посіб. [Текст] / [Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, Ю. І. Мізік, О. О. Конопліна та ін.]. - 2-ге вид., перероб. і доп. - Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. - 319с.
6. Аудит: навч. посіб. [Текст] / [С. І. Дерев'янка, Н. П. Кузик, С. О. Олійник та ін.]. - К. : «Центр учбової літератури», 2016. - 380с.
7. Аудит: навч.посібник / Пушкар М.С., Лучко М.Р., Будник Л.А., Романів С.Р. та ін. - Тернопіль : ТНЕУ, 2014.-275с.
8. Аудиторська діяльність: особливості діяльності аудиторів в Україні та можливість залучення зарубіжного досвіду / Науковий блог : [Електронний ресурс]. –
9. Баранова А. О. Аудит : навчальний посібник [Текст] / А. О. Баранова, Т. А. Наумова, А. І. Кашперська. - Х : ХДУХТ, 2017.- 246с.

10. Бойко О. Чим сьогодні занепокоєні аудитори різних країн світу: міжнародний досвід, на який варто звернути увагу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://fz.Hgazakon.net/#/artides/FZ001292>.

11. Бондар В. П. Концепція розвитку аудиту в Україні : теорія, методологія, організація [Текст] / В. П. Бондар. - Ж. : ЖДТУ, 2008. - 456с.

12. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: навч. посібник [Текст] / В. О. Василенко. - К. : ЦУЛ, 2003. - 504с.

13. Голяш І.Д. Прогнозний аналіз ефективності функціонування підприємства [Текст] / Голяш І.Д., Романів С.Р. // Економічний аналіз : Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу і статистики. - Випуск 9.-Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – С.95-97.

14. Гречаник Л. Фінансове шахрайство та протидія йому у компаніях / Л. Гречаник // Фінансовий ринок України. - 2010. - №4. - С.24-26.

15. Гуцаленко Л. В. Внутрішньогосподарський контроль : [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Гуцаленко, М. М. Коцупатрий, У. О. Марчук. - К.: «Центр учбової літератури», 2014. - 496с.

16. Гуцаленко Л.В. Помилки та шахрайства в аудиторській практиці / Л.В.Гуцаленко, Т.О.Попик // Ефективна економіка. - 2017. - №3. - С.45-50.

17. Дорош Н. І. Аудит: методологія і організація [Текст] / Н. І. Дорош. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2001.- 402 с.

18. Закон України «Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність» від 21.12.2017р. №2258-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

19. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [www/ligazakon.ua](http://www.ligazakon.ua).

20. Івахів Ю.О. Аналіз фінансового стану підприємства : питання ліквідності / Івахів Ю.О., Романів С.Р. // Збірник КНЕУ ім. Вадима Гетьмана «Фінанси, облік і аудит». - К.:КНЕУ, 2013. - №2(22). - С.198-204.

21. Каменська Т.О. Ризики в аудиті та їх оцінка / Т.О.Каменська // Статистика

України. - 2015. - № 2. - С. 43-45.

22. Каменська Т.О. Розгляд питань, що стосуються шахрайства при аудиторській перевірці / Т.О.Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. - 2015. - № 2. - С. 2-9.

23. Климко, Т. Ю. Корпоративне шахрайство: реалії сучасності [Текст] / Т. Ю. Климко, О. О. Мельник // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2015. - Вип. 46. - С. 185-190.

24. Книжник Л.Ю. Якість аудиторських послуг в Україні : реалії та перспективи / Л. Ю. Книжник // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2017. - № 11. - С. 56-60.

25. Корінько М.Д. Оцінка суттєвості і помилок в аудиті [Текст] / М.Д.Корінько // Сталий розвиток економіки. - 2012. - №1. - С.205-207.

26. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012р. №4651-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу : // <http://www.rada.gov.ua>.

27. Кудирко О. М. Комп'ютеризація аудиту в Україні : актуальні проблеми та реальні перспективи [Текст] / О. М. Кудирко // Економіка та держава. - 2018. - №9. - С.34-38.

28. Макарова Л. М. Автоматизація аудиторської діяльності як інструмент підвищення рівня якості послуг, що надаються в області аудиту / Л. М. Макарова, Є. В. Леушина // Молодий учений. - 2014. - №1. - С.383- 385.

29. Максимова В.Ф. Особливості визначення суттєвості і ризиків у державному аудиті / В.Ф.Максімова, Ю.Б.Слободяник // Науковий вісник Ужгородського університету. - 2015. - № 1(45). - С. 360-364.

30. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2013року. - К. : МФБ, АПУ, 2014. - Частина 1. - 978с.

31. Мірошниченко О. А. Економічна ефективність впровадження автоматизації аудиторської компанії [Текст] / О. А. Мірошниченко, Ю. І. Гужел // Економічний простір. - 2013. - №73. - С.213-224.

32. Мултанівська Т. В. Аудит : навч. посіб. [Текст] / Т. В. Мултанівська, Т.С. Воїнова, О. О. Вороніна. - Харків : ХНЕУ, 2010. - 336с.

33. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7.02.2013р. №73 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

34. Огійчук М. Ф. Аудит : організація і методика : навчальний посібник [Текст] / Огійчук М. Ф., Новиков І. Т., Рагуліна І. І.- К. : Алерта, 2012.-664с.

35. Панасюк В., Саченко С. Оцінка діяльності підприємств готельного бізнесу // Маркетингові технології підприємств в сучасному науково-технічному середовищі. – Матеріали VII Регіональної науково-практичної Інтернет-конференції молодих вчених та студентів. – Тернопіль, ТНТУ. – С. 88-91

36. Панасюк В.М., Ковальчук Є.К. Реформування системи бухгалтерського обліку, як умова ефективного управління // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні. – 2012. – С. 31-33

37. Панасюк В.М., Черешнюк О.М., Лендюк Т.В. Аналіз ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств із використанням економіко-математичного моделювання // Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи: [матеріали XV Міжнародного наукового семінару, Київ – оз. Світязь, 4–8 липня 2016 року] / за наук. ред. д.е.н., проф. М. М. Єрмошенка; Національна академія управління ; Міжнародна академія інформатики. – К.: Національна академія управління, 2016. – 324 с.

38. Пантелєєв В. П. Внутрішньогосподарський контроль : методологія та організація [Текст] : монографія / В. П. Пантелєєв. - К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2008. - 491с.

39. Пашкевич М. С. Контроль : незалежний, внутрішній, державний : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1. Незалежний аудиторський та внутрішньогосподарський контроль [Електронний ресурс] / М. С. Пашкевич, Н. Л. Шишкова. -Дніпро : НГУ, 2017.-182с. - Режим доступу: <http://nmu.org.ua>.

40. Петренко С. М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем : монографія [Текст] / С. М. Петренко. - Донецьк : ДонНУЕТ, 2007. - 290с.

41. Проблеми і перспективи розвитку статистики, аудиту та економічного аналізу : монографія / Дерій В.А., Голяш І.Д., Будник Л.А. та ін. - Тернопіль : Крок, 2016.-362с.

42. Пшенична А. Ж. Аудит : навч. посіб. [Текст] / А. Ж. Пшенична. - К. : ЦУЛ, 2018.-320с.

43. Редько О. Ю. Аудит та безпека бізнесу : практ.посіб. [Текст] / Редько О. Ю., Рижаківа О. Б., Редько К. О. - К.:ДП «Інформаційно- аналітичне агенство», 2007.- 177с.

44. Робертсон Дж. К. Аудит [Текст] / Дж. К. Робертсон. - М.:КРМГ и Контакт, 1993. - 496с.

45. Романів Р. Специфіка завдань проведення внутрішнього аудиту при антикризовому управлінні [Текст] / Р. В. Романів, С. Р. Романів // Галицький економічний вісник. - 2006.-№1.- С.154-160.

46. Романів С. Особливості організації служби внутрішнього аудиту на підприємстві [Текст] / С. Романів / Збірник тез доповідей наукової конференції професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів та здобувачів ТНЕУ «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах проведення системних реформ».- Тернопіль, 2012.-С.41-48.

47. Романів С. Р. Кадровий аудит на сучасному підприємстві [Текст] / С. Р. Романів, Л. А. Будник // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції: «Розвиток науки і аудиторської діяльності в Україні за 20років».-Тернопіль : ТНЕУ, 2013.- С. 111-115.

48. Романів С. Р. Особливості антикризового аудиту в системі управління бізнесом [Текст] / С. Р. Романів, Р. В. Романів / Збірник матеріалів круглого столу «Контроль як фактор економічної безпеки підприємства». - Тернопіль, 2012. - С.44-49.

49. Романів С. Р. Особливості функціонування інституту неспроможності (банкрутства) сучасного бізнесу [Текст] / С. Р. Романів, Р. В. Романів // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: «Облік як інформаційна система для

економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі».- Тернопіль, 2010.- Частина 2.-С.52-57.

50. Романів С. Р. Поняття внутрішнього аудиту ефективності корпоративного управління підприємства [Текст] / С. Р. Романів, Р. В. Романів // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет- конференції: «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аудиту та аналізу:теорія, методологія, організація». - Херсон, 2013.- С. 110-112.

51. Романів С. Р. Формування параметрів звітної інформації в системі внутрішнього аудиту підприємства [Текст] / С. Р. Романів / Збірник матеріалів круглого столу «Система контролю : проблеми та перспективи розвитку». - Тернопіль, 2011. - С.47-52.

52. Романів С. Сучасні концептуальні основи аудиту в Україні [Текст] / С. Романів, М. Ткач // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи розвитку теорії і практики обліку, контролю, економічного аналізу і статистики». - Тернопіль : Астон, 2014.- С.-113-116.

53. Романів С.Р. Теоретичні аспекти кадрового аудиту оцінки системи управління персоналом [Текст] / С. Р. Романів, І. Д. Голяш, Р. В. Романів // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2015. - №5. - С.1025-1030.

54. Романів С.Р. Теоретичні аспекти кадрового аудиту оцінки системи управління персоналом / Романів С.Р., Голяш І.Д., Романів Р.В. // Глобальні та національні проблеми економіки. – М. : Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. - №5. – С.1025-1030.

55. Романів С.Р. Теоретичні засади функціонування комп'ютерного аудиту в Україні [Текст] / С. Р. Романів, Н. П. Михайлишин // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - №10. - С.971-976.

56. Рудницький В. С. Внутрішній аудит : монографія [Текст] / [В. С.Рудницький, І. Д. Лазаришина, Г. А. Шеремета та ін.].- Рівне : УДУВГП, 2003.-163с.

57. Рядська В. В. Аудит : навч. посіб. [Текст] / В. В. Рядська, Я. В. Петраков. - К. : ЦУЛ, 2018.-416с.

58. Саченко С, Черешнюк О. Економічна експертиза взаємовідносин підприємства зі споживачами // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Випуск 2(02). – С. 159-163

59. Саченко С.І., Адамик О.В. Інформаційні технології та їх роль в управлінні діяльністю страхових компаній // Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності/РВ Федорович [та ін.]; за ред. проф. РВ Федоровича.–Тернопіль: ФО-П Шпак ВБ, 2018.–308 с.

60. Саченко С І. Особливості облікової політики щодо оцінки необоротних активів./ С.І.Саченко, В.М. Панасюк, О.М. Черешнюк// Соціально - економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: зб.матер.Всеукр.наук.-практ.конф., м.Вінниця, 18 квітня 2018 року.: у 2-х т. - Т.1/ ред.кол.:ВННІЕ ТНЕУ.- Тернопіль: Крок, 2018. - 250 с. С.108-109

61. Стандарти внутрішнього аудиту. Затверджено Наказом Міністерства фінансів України № 1247 від 04.10.2011р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [www/ligazakon.ua](http://ligazakon.ua).

62. Сурніна К. С. Аналітичні процедури в аудиті : методологія і практика [Текст] / К. С. Сурніна. - Сімферополь : ДІАЙПІ, 2011.- 392с.

63. Суха О. Р. Аудит : навч. посіб. [Текст] / О. Р.Суха - Львів : «Новий Світ-2000», 2009. - 284 с.

64. Терещенко О. Внутрішній аудит і контролінг ризиків у системі ризик-менеджменту [Текст] / О. Терещенко //Вісник НБУ. - 2005. - №7. - С.45-49.

65. Хома Д. М. Внутрішній аудит : конспект лекцій [Текст] / Д. М. Хома.- Хмельницький, 2010. – 173с.

66. Хома Д. М. Уніфікація видів внутрішнього аудиту, які гарантують безпеку підприємства [Текст] / Д. М. Хома // Матеріали науково-практичної конференції на тему: «Система контролю в умовах глобалізації закономірності та протиріччя».-Т., 2010.-С.212-216.

67. Ченаш В.С. Аудит як засіб боротьби з шахрайством / В.С. Ченаш, Ю. А. Демчук. // Вісник Хмельницького національного університету. - 2016. - № 2, Том 1. -

C.51 - 55

68. Череп А. В. Класифікація внутрішнього контролю : систематизація невирішених питань і протиріч [Текст] / А. В. Череп, Х. К. Юдіна // Вестник ХНТУ. - 2014. - №4(51). - С.229-234.

69. Шестерняк М. М. До питання сутності спільної діяльності/ М. М. Шестерняк // Економічний простір. – 2009. – № 23/2. – С. 125-130

70. Шестерняк М. М. Проблемні аспекти класифікації витрат спільної діяльності / С. Р. Романів, М. М. Шестерняк // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Вип. 8, ч. 2. – Тернопіль: Вид.-поліграф. центр «Економічна думка, ТНЕУ», 2011. – С. 416–422.

71. Шестерняк М. Окремі питання організації та ведення спільної діяльності / Шестерняк М. // Наука молода. – 2004. – № 2.–С.15

72. Шпанковська Н. Г. Внутрішньогосподарський контроль [Текст] : навч. посіб. / Н. Г. Шпанковська, О. С. Білова, О. І. Канська. - Дніпропетровськ: НМетАУ, 2012. - 154с.

73. Южаніна Н. Аудиторська діяльність в Україні: шанс для об'єднання й розвитку [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://yuzhanina.in.ua/novini/item/174-audytorska-diiialnist-v-ukraini-shans-dlia-obiednannia-i-rozvytku.html>.

74. Янчева Л. М. Аудит : навч. посіб. [Текст] / [Л. М. Янчева, З. О. Макеєва, А. М. Баранова та ін. - К. : «Знання», 2009. - 335с.

75. Янчева Л.М. Аудит в умовах застосування інформаційно- комунікаційних технологій : монографія / Л.М.Янчева. - Х. : ХДУХТ, 2011. - 294с.

76. Adamyk B. Problems and perspectives of banking regulation in Ukraine during the economic crisis of 2014-2016 // CZECH JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, BUSINESS AND ECONOMICS. – 2016. –№ 5 (3), p. 18-27.

77. Adamyk B., Skirka A., Snihur K. and Adamyk O., "Analysis of Trust in Ukrainian banks based on Machine Learning Algorithms," *2019 9th International Conference on Advanced Computer Information Technologies (ACIT)*, Ceske Budejovice, Czech Republic, 2019, pp. 234-239.

78. Adamyk O. Audit of Accounting Staff in Computer-Based Environment //

Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles/ – Draft2Digital Publishing House, 2017. – 185 p. ISBN 978-0-692-87589-6. – P. 152-153.

79. Adamyk O., Adamyk B., Khorunzhak N. Auditing of the Software of Computer Accounting System // CEUR-WS, 2018. – 2018. – Paper 181, 2015

80. Adamyk O.V. Transformation of the basic accounting methods of incomes of budget institutions in Ukraine in conditions of implementation of European legislation // Accounting in Ukraine under implementation of the European legislation [Електронний ресурс] : monograph / M. Luchko, N. Khorunzhak, I. Benko [et al.] ; under the guidance M. Luhcko. – Ternopil : TNEU, 2017. – 232 p.

81. Golyash I., S. Sachenko, S. Rippa. (2011), “Improving the information security audit of enterprise using XML technologies”, Proceedings of the 6th IEEE International Conference on Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications, Prague, Czech Republic, 15-17 September 2011, pp. 795-798.

82. International Standards of Supreme Audit Institutions [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.issai.org>.

83. Rippa S., Pushkar M., Sachenko S. Intellectualization of Accounting Systems (Інтелектуалізація систем обліку) // IEEE International Workshop, IDAACS, 2007, p. 6-9